

SOGNDALSTRAND

FORVALTNINGSPLAN

Innholdsfortegnelse

1	Forvaltningsplanens formål og innhold	4
1.1	Formål og innhold	4
1.2	Fremdriftsplan og gjennomføring	4
1.3	Forvaltningsplanens struktur	4
1.4	Begrepsforklaring	4
2	Saksbehandling og saksgang	6
2.1	Organisering og ansvar	6
2.1.1	Oppgaver for eiere/brukere	6
2.1.2	Oppgaver for kommunen	6
2.1.3	Oppgaver for Rogaland fylkeskommune	6
2.1.4	Forhåndskonferanse	6
2.1.5	Innhold i dispensasjonssøknad etter kulturminneloven	7
2.1.6	Klagebehandling	7
2.1.7	Tilskuddsordninger	7
3	Sogndalstrand – beskrivelse av kulturmiljøet	8
3.1	Formålet med fredningen	9
3.2	Omfang av fredningen	9
3.3	Kart	9
3.4	Soneinndeling	9
4	Historisk bakgrunn – Sogndalstrand kulturmiljø	12
4.1	Frem til 1600-tallet	12
4.2	1600-tallet	12
4.3	1700-tallet	12
4.4	1800-tallet	13
4.5	1900-tallet	14
5	Forvaltning – bakgrunn for fredningen og formål	16
5.1	Kulturmiljøfredningen i Sogndalstrand	16
5.2	Forskriften	16
5.3	Myndighet	16
5.4	Lovgrunnlag	16
5.4.1	Forholdet mellom kulturminneloven og plan- og bygningsloven	16
5.5	Nasjonale retningslinjer	17
6	Kulturminneverdier og tilstand	18
6.1	Sogndalstrand kulturmiljø	18
7	Retningslinjer for tiltak og restaurering	20
7.1	Arbeid på eksisterende bygninger og øvrige elementer som inngår i kulturmiljøet	20
7.2	Prinsipper for antikvarisk ivaretagelse	20
7.3	Bebyggelsen	21
7.3.1	Kledning	21

7.3.2	Tak og taktekking	23
7.3.3	Ark	24
7.3.4	Takrenner og nedløpsrør	24
7.3.5	Piper og beslag	25
7.3.6	Vinduer, beslag og hengsler	25
7.3.7	Takvinduer	27
7.3.8	Ytterdører	27
7.3.9	Trapper og rekkverk	27
7.3.10	Gjerder og porter	28
7.3.11	Skilt	28
7.3.12	Belysning	28
7.3.13	Nyere installasjoner på yttervegger	29
7.3.14	Grunnmur	29
7.3.15	Overflatebehandling	29
7.3.16	Gater, plasser og tun	31
7.3.17	Tilbygg, påbygg, nybygg og brygger	31
7.3.18	Tilbakeføring	31
7.3.19	Parkering og garasjer	33
7.4	Hager	33
7.5	Kultur- og jordbrukslandskap	34
7.6	Energisparing i gamle hus	35
7.7	Brannsikring	35
7.8	Avsluttende kommentar	36
8	Litteratur, kilder og utarbeidelse av forvaltningsplanen	37
8.1	Litteratur	37
8.2	Andre kilder	37
8.3	Diverse nettsted	37
8.4	Oversikt over arbeidet med planen	37
9	Vedlegg	38
9.1	Oversiktskart sone A, B, C og D	38
9.2	Forskrift om fredning av Sogndalstrand kulturmiljø.....	42

1. Forvaltningsplanens formål og innhold

1.1 Formål og innhold

Sogndalstrand er et kulturmiljø med store nasjonale kulturminneverdier. Det tidligere ladestedet er svært godt bevart med tanke på hvordan det sto sent mot slutten av 1800-tallet. Mange bygninger, omgivelsene i den bebygde delen av Sogndalstrand og det større kulturlandskapet rundt, har en stor grad av autenticitet. Kulturmiljøet har ikke bare en visuell opplevelsesverdi, men også en særlig stor kilde- og kunnskapsverdi. Bygningene, med sine endringer, og kulturlandskapet forteller historien om levesettet, næringsvirksomheten, forskjeller mellom fattig og rik og samfunnsendringer.

Forvaltningsplanens formål er å være et redskap for eiere, forvaltningsmyndigheter og andre involverte som har interesser i, og roller i forvaltningen av kulturmiljøet Sogndalstrand. Den skal være veiledende, og bidra til at formålet med kulturmiljøfredningen kan oppnås og ivaretas på en best mulig måte. Fredningsbestemmelsene som gjelder for kulturmiljøet fremgår av forskriften. Forvaltningsplanen er i tråd med, og utdyper, forskriften.

Eiere, brukere, rettighetshavere og forvaltningen bør ha kunnskap om, og forståelse for kulturminneverdiene på stedet. Alle involverte bør kjenne til formålet for fredningen, og i hvilke tilfeller man må søke om dispensasjon for tiltak og reparasjoner man ønsker å utføre, og hvor man kan søke økonomisk tilskudd til istandsetting.

1.2 Fremdriftsplan og gjennomføring

Planen er utarbeidet av Rogaland fylkeskommune ut i fra et tidligere utkast fra 2005, i samråd med Riksantikvaren, Sokndal kommune og innbyggere/eiere i Sogndalstrand. Riksantikvaren har bekostet planen.

1.3 Forvaltningsplanens struktur

Kapittel 2 er en gjennomgang av saksgangen som knytter seg til kulturmiljøfredningen, hvilke oppgaver de ulike instansene har ansvar for, tilskuddsordninger, hvordan man søker om dispensasjon for å gjennomføre et ønsket tiltak og hvem som er den rette å kontakte ved spørsmål. Som oftest er dette Sokndal kommune.

Kapittel 3 i forvaltningsplanen gir en kort gjennomgang av kulturminneverdiene i Sogndalstrand. Deretter følger formålet med fredningen, omfanget av fredningen samt en beskrivelse av soneinndelingen. Fredningsområdet er delt inn i flere soner, sone A-D. Det er viktig å merke seg hvilke tiltak som kan tillates gjennomført, og hvilke krav til antikvarisk istandsetting og skjøtsel som gjelder i de ulike sonene. I kapittel 3 oppsummeres også kulturmiljøets verneverdier, knyttet til bebyggelse, tettstedsstruktur og kulturmiljøets tilstand.

Kapittel 4 forteller kort om den historiske bakgrunnen til Sogndalstrand. For å kunne bevare og forvalte Sogndalstrand på en god måte, er det viktig å vite hvordan tettstedet vokste frem. Det er også viktig å forstå betydningen tettstedet har hatt for regionen gjennom historien. Det finnes annen relevant og mer utfyllende litteratur dersom man ønsker mer informasjon om Sogndalstrands historie. Informasjon om Sogndalstrands historie finner man blant annet i «Sogndal ladested, Sokndal og Egersund i eldre og nyere tid», «Sogndal ladested» og «Sokndal gjennom 150 år».

Kapittel 5 handler om forvaltningen av kulturmiljøet. Her kan man lese mer inngående om bakgrunnen for fredningen, formål, omfang og soneinndeling. For eiere og forvaltningsmyndighetene er det viktig å kjenne til hvilken del av fredningsområdet de ulike eiendommene ligger i.

Kapittel 6 er en kort gjennomgang av kulturminneverdiene og deres tilstand i Sogndalstrand.

Kapittel 7 angir retningslinjer for restaurering som følger antikvariske prinsipper. Informasjon om verdifulle elementer i uteområder, kulturmiljøet og i bebyggelsen, samt gode råd for vedlikehold og istandsetting omtales i dette kapittelet.

1.4 Begrepsforklaring

Forskrift: Et vedtak som gjelder rettigheter og plikter til et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer. Forskriften om fredning av Sogndalstrand kulturmiljø gir helt konkrete bestemmelser som er tilpasset de

spesielle kvalitetene som det er viktig å bevare i dette unike kysttettstedet. En forskrift vedtas ved kongelig resolusjon av Kongen i statsråd.

Dispensasjon: Fritak fra å følge bestemmelser i en lov eller forskrift i ett enkelt tilfelle. Det må sendes inn søknad for å få dispensasjon.

Offentlig forvaltning: Kommunen, fylkeskommunen og Riksantikvaren, som har ansvar for å behandle søknader og forespørsler som gjelder fysiske tiltak og endringer i Sogndalstrand.

Kulturminnemyndigheter: Rogaland fylkeskommune og Riksantikvaren

Tiltak: En handling eller et arbeid som utføres på bygninger, i hager etc. og i kultur- og naturlandskap. Eksempler på tiltak er å; rive, skifte vinduer, skifte kledning, sette opp skilt, belysning og gjerder/steingarder, planering, felle trær, sette opp tilbygg og påbygg m.m. Reparasjon: Erstatte noe som er ødelagt, skadet eller råttent, det kan for eksempel være bygningsdeler og gjerder, men også veier, broer, brygger o.l.

Vesentlig endring: En forandring som svekker kulturmiljøfredningen og ikke er i tråd med forskriften. Dette vil for eksempel være å bytte ut gamle vinduer med vinduer i annen stil, bytte til annen type kledning, bytte malingstype eller farge, legge asfalt på gårdsplass eller vei som har hatt grusdekke o.l. Det er ikke tillatt å utføre vesentlige endringer innenfor fredningsområdet.

Mindre vesentlig endring: En endring som i liten eller begrenset grad svekker kulturmiljøfredningen, og er i tråd med forskriften. Det må alltid søkes om dispensasjon for mindre vesentlige endringer, med mindre det er vedlikehold.

Vedlikehold: Rutinemessig arbeid for å hindre forfall på grunn av jevn og normal slitasje.

Istandsetting: Reparasjonsarbeid for å bringe en bygning, del av en bygning eller et annet objekt opp på et ordinært vedlikeholdsnivå, slik at bare vanlig vedlikehold vil være nødvendig senere.

Restaurering: Restaurering betyr å helt eller delvis tilbakeføre en bygning eller gjenstand til en tidligere tilstand.

Skjøtsel: Regelmessige vedlikeholdstiltak, for eksempel vegetasjonspleie, for å ivareta et kulturminne og/eller et kulturmiljø. Vedlikehold av eventuelle skilt, stier og ramper inngår også i skjøtselsbegrepet.

Kulturminne: Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av

et kulturminne. Kulturminner kan for eksempel være bygninger, hager, gravhauger, helleristninger, båter eller veifar. Disse kan være fra tidligere tider eller fra vår egen tid. Det skilles mellom løse og faste kulturminner.

Kulturmiljø: Et kulturmiljø er et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi kan inngå i et kulturmiljø. Kulturmiljøer kan for eksempel være et byområde, ei setergrend, et fiskevær eller et industriområde med fabrikker og boliger.

Fredet kulturmiljø: Et fredet kulturmiljø er et kulturmiljø, for eksempel et tettsted, som Staten tillegger så stor verdi for Norge, at det må bevares for ettertiden. Det er kulturminneloven som gir hjemmel til å vedta fredning av kulturmiljøer.

Når et område fredes som kulturmiljø, er det for å ta vare på sammenhengen og helheten i miljøet. Der bygninger inngår i en kulturmiljøfredning, omfatter fredningen utearealene og det utvendige av bygningene, ikke interiørene.

Fredning innebærer at endringer må godkjennes av kulturminnemyndighetene.

2. Saksbehandling og saksgang

Dersom eier av en fredet bygning eller eiendom ønsker å gjennomføre et tiltak, kreves det i mange tilfeller dispensasjon, både etter kulturminneloven og plan- og bygningsloven. For noen mindre tiltak vil det kun være nødvendig med dispensasjon etter kulturminneloven. Dette gjelder tiltak som er unntatt fra søknadsplikten etter plan- og bygningsloven. For noen få tiltak vil det kun være nødvendig med dispensasjon etter plan- og bygningsloven. For råd og veiledning i kulturminnefaglige spørsmål, ta kontakt med Rogaland fylkeskommune.

I alle tilfeller skal søknaden sendes til Sokndal kommune. Sokndal kommune videresender alle søknader som skal, eller muligens skal behandles etter kulturminneloven til Rogaland fylkeskommune, som behandler søknaden etter kulturminneloven (forskriften). Sokndal kommune behandler søknaden etter plan- og bygningsloven (gjeldende reguleringsplan). Ved evt. konflikt/misforhold mellom fredningsvedtak/fredningsforskrift og gjeldende reguleringsplan, har fredningsvedtaket forrang.

For at tiltak skal kunne gjennomføres trengs det positive vedtak fra både kommune og Rogaland fylkeskommune dersom tiltaket må behandles i henhold til både plan- og bygningsloven og kulturminneloven.

For eiendommene som inngår i kulturmiljøfredningsområdet i Sogndalstrand, vil både bestemmelsene i gjeldende reguleringsplaner og fredningsbestemmelsene i forskriften ha betydning med tanke på gjennomføring av tiltak.

2.1 Organisering og ansvar

2.1.1 Oppgaver for eiere/brukere

Eiere av fredede bygninger har, på lik linje med alle andre huseiere, ansvaret for vedlikehold av egen eiendom. Eier kan gjøre arbeid på egen eiendom så lenge det er i henhold til fredningsbestemmelsene og annet lovverk. Eier/bruker har ansvar for å:

- skjøtte og vedlikeholde sine eiendommer
- innhente nødvendig godkjenning for søknads-

- pliktige tiltak som ønskes igangsatt
- ta kontakt med kommunen dersom man er i tvil om tiltaket krever godkjenning
- søke om tilskudd dersom det er aktuelt

2.1.2 Oppgaver for kommunen

Kommunen er førsteinstans og mottaker for saker som skal behandles etter plan- og bygningsloven, samt mottaker for søknader som skal behandles etter kulturminneloven. Tiltakshavere skal få veiledning og informasjon om saksbehandling, saksgang og forventet behandlingstid etter både plan- og bygningsloven og kulturminneloven. Kommunen har ansvar for:

- saksbehandling etter plan- og bygningsloven / reguleringsplan
- å oversende saker som skal behandles etter kulturminneloven, til forvaltningsmyndigheten for kulturminneloven, p.t. Rogaland fylkeskommune.

2.1.3 Oppgaver for Rogaland fylkeskommune

Saksbehandling etter kulturminneloven herunder:

- behandle dispensasjonssøknader
- behandle klager på vedtak og eventuelt videre sende disse til klageinstansen
- motta og behandle søknader om tilskudd
- veilede grunneiere, festere og andre ved behov
- delta på forhåndskonferanser ved behov.

2.1.4 Forhåndskonferanse

Før en eier går i gang med et prosjekt, er det anledning til å møte kommunen for å avklare ulike forhold knyttet til det aktuelle tiltaket. Tiltakshaver legger frem sine planer, og kommunen orienterer om innholdet i kommunale planer og andre krav eller bestemmelser som er aktuelle. Det vil i mange tilfeller være hensiktsmessig at Rogaland fylkeskommune er med på forhåndskonferansen, særlig ved større tiltak.

Forhåndskonferanse skal avholdes før en eventuell søknad sendes kommunen. Forhåndskonferanse kan

brukes i alle typer tiltak etter plan- og bygningsloven, uavhengig av størrelse. Man kan også be om forhåndskonferanse for tiltak som er unntatt søknadsbehandling etter plan- og bygningsloven. En forhåndskonferanse er gratis.

2.1.5 Innhold i dispensasjonssøknad etter kulturminneloven

Dersom man ønsker å søke om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene, må man ha med følgende:

- Navn på eier(e)
- Adresse
- Gårds- og bruksnummer
- Kommune
- Oversiktskart og detaljert kart som viser hvor eiendommen er plassert
- Foto av bygningen eller stedet hvor det planlegges et tiltak
- Begrunnelse for tiltak
- Tegninger/illustrasjoner av planlagt tiltak og konsekvenser for eksisterende situasjon og omgivelser
- Beskrivelse av planlagt tiltak
- Andre dokumenter som forvaltningsmyndigheten krever

Søknad om dispensasjon etter kulturminneloven behandles av Rogaland fylkeskommune, men sendes inn via Sokndal kommune. Dette for at kommunen skal vurdere om søknaden også må behandles etter plan- og bygningsloven.

2.1.6 Klagebehandling

Et vedtak etter kulturminneloven er et enkeltvedtak som kan påklages etter forvaltningsloven. En eventuell klage skal sendes fylkeskommunen som behandlet saken i første instans. Dersom fylkeskommunen mener klagen i sin helhet kan tas til følge, kan den gjøre om vedtaket. Dersom den mener klagen ikke kan tas til følge eller bare delvis kan tas til følge, skal saken sendes videre til Riksantikvaren. På dette grunnlaget skal Riksantikvaren avgjøre klagesaken med endelig virkning.

2.1.7 Tilskuddsordninger

Finansiering av tiltak er tiltakshavers ansvar. Det finnes ulike økonomiske støtteordninger som kan være aktuelle. Det er viktig å huske på at støtteordninger kan endre navn, og det kan komme nye og noen kan bli avsluttet, så eier/bruker bør holde seg oppdatert.

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og Regionalt Miljøprogram (RMP)

Dette er midler fra Fylkesmannen i Rogaland som skal gå til miljøtiltak i jordbruket. De omsøkte midlene blir fordelt via kommunen, det har tidligere blitt gitt støtte til gamle bygninger (Sefrak-registrerte bygninger

ble prioritert), skjøtselstiltak i gammel kulturmark o.l. Informasjon om SMIL- og RMP-midler finner man hos Fylkesmannen i Rogaland og Sokndal kommune.

Freda bygninger i privat eie (FRIP)/tilskuddsordning

Formålet med tilskuddsordningen er å dekke deler av merkostnadene som følger av et eventuelt antikvarisk fordyrende vilkår. Utfylt søknadsskjema om tilskudd til fredede bygg og anlegg skal inneholde aktuelle vedlegg som foto og kostnadsoverslag. Det må søkes om tilskudd før arbeidet settes i gang.

Søknadsfristen er 15. november hvert år, søknaden må fylles inn i et elektronisk søknadsskjema. Søknadsskjema ligger på www.rogfk.no

Det er utarbeidet nye digitale søknadsskjema og søknadsportal. De nye søknadsrutinene er i startfasen og det kan komme flere endringer.

3. Sogndalstrand - beskrivelse av kulturmiljøet

Sjøhusrekke i Sogndalstrand. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Kulturmiljøet i Sogndalstrand er et kysttettsted med høy nasjonal verneverdi. Miljøet viser en kombinasjon av førindustriell bebyggelse og byjordbruk i det nære kulturlandskapet. Hoveddelen av bebyggelsen innenfor fredningsområdet er fra 1800-tallet, men enkelte eldre og en del nyere bygninger finnes også innenfor fredningsområdet. Sogndalstrand kulturmiljø har en variert bygningsmasse med stor tidsdybde.

Strukturen er i høy grad gitt av topografien. Elveløpet deler stedet i Strandasida i vest og Åros i øst.

Strandasida, på vestsida av elva, har gitt grunnlaget for en relativt rett gate med bolighus, uthus og hager på hver side og med smale innmarksteiger for byjordbruk i utmarka vest for bebyggelsen. Gata starter nede i havna

der sjøhusene opptar mesteparten av plassen mellom gata og elvehavna. I denne nedre delen av sentrum er terrenget såpass flatt at det er etablert et parallelt øvre gateløp med hus på begge sider.

Åros, på østsiden av elva, har ikke samme topografi eller eiendomsstruktur som Strandasida. Her var det et gårdstun som gjennom delinger har utviklet seg til et klyngetun, før det hele «smeltet» sammen med resten av tettstedet. Her er det også et nyere boligfelt.

Den relativt værharde havna er en viktig del av stedets struktur. Havna er fortsatt godt "leselig", men er i senere tid supplert med nye moloer og ny båthavn.

Oversiktsbilde over deler av Årrossida ©Bård Langvandslie, Riksantikvaren.

3.1. Formålet med fredningen

Sogndalstrand kulturmiljø er fredet med hjemmel i kulturminneloven § 20. Formålet med fredningen er formulert slik i § 2 i forskriften:

«Formålet med fredningen er å bevare et kyst-tettsted av nasjonal verdi, utviklet i den førindustrielle perioden bl.a. på basis av sjøbruk og jordbruk. Strukturene i bebyggelsen og jordbrukslandskapet er i liten grad endret siden siste halvdel av 1800-tallet. Både overordnede trekk i miljøet, enkeltelementer og sammenhengen mellom disse skal bevares.»

3.2 Omfang av fredningen

Kulturmiljøet dekker et areal på om lag 1,16 km² fordelt på ca. 344 da sjøareal og 820 da landareal. Grensene for fredningsområdet går frem av kartet i fredningsforskriften som er vedlagt.

3.3 Kart

Se kart på side 10. Sonekart ligger som vedlegg til forvaltningsplanen.

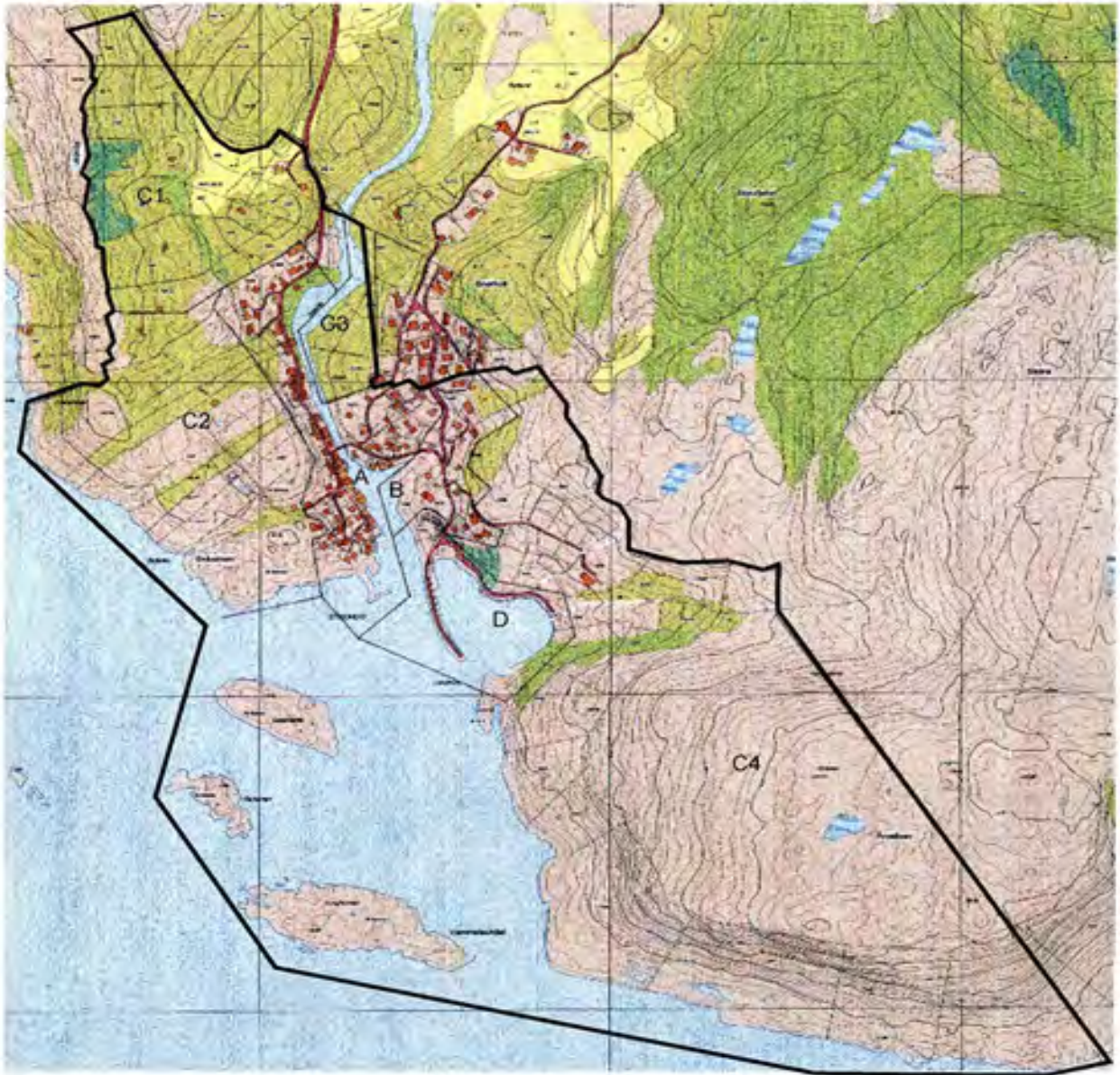
3.4 Soneinndeling

Innenfor fredningsområdet er det gjort en hovedinndeling i fire soner, sone A-D. Innenfor disse ulike sonene er det forskjeller med hensyn til innhold, grad av verneverdi og fredningsbestemmelser. Vurderingen av eventuelle nye tiltak vil derfor være ulik i de for-

skjellige sonene. Hvilke endringer som kan tillates må i hvert enkelt tilfelle (hver sak) ses opp mot helheten i kulturmiljøet, bestemmelsene for den aktuelle sonen og hvilke kulturhistoriske verdier tiltaket kan styrke eller komme i konflikt med. Hver bygning eller objekt er en del av et helhetlig miljø. Det er viktig å bevare helheten, men også enkeltelementene i kulturmiljøet. For mange endringer i detaljene vil endre helhetsuttrykket.

I sone A er det nedfelt i forskriften at det skal tas særlig strenge hensyn til kulturminneverdiene. Sone A er det området der det er gjort minst endringer på 1900- og 2000-tallet, og kulturminnene knyttet til det førindustrielle ladestedet er mest fremtredende. Dette er en av grunnene til at fredningsbestemmelsene i dette området er særlig strenge. I sonene B, C og D er det viktig å ivareta særpreget i kulturmiljøet og de overordnede trekk i miljøet. I sone B er det ikke krav om at det tas like strenge hensyn til kulturminneverdiene som i sone A fordi det er en del nyere hus der, og det ligger mer tilbake trukket enn bygningene i sone A. Sone C1-C4 er stort sett ulike typer kulturlandskap som innmark, slåttemark, utmark og jordbruksland, og er en viktig del av kulturmiljøfredningen. Sone D omfatter molo- og havneområdet inkludert amfiet. I sone C og D er det detaljerte krav i forskriften til hvilke tiltak som kan gjøres. Selv om sone C er delt inn i 4 undersoner skal disse områdene stort sett likebehandles, men det finnes unntak, se forskriften §7. En gjennomgang av sonene og eksempler på tiltak finnes i kapittel 6 i denne planen, eksemplene vil ikke være helt utfyllende. Er man i tvil om hvilke tiltak som er søknadspliktige må man kontakte kommunen.

Sogndalstrand kulturmiljø

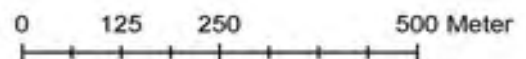
Sogndalstrand kulturmiljø,
Sokndal kommune, Rogaland

Kartbakgrunn: Sokndal kommune

1:9 555

 Avgrensing av fredningsområde etter KML §20

Oversiktskart med soneinndeling

Oversiktskart med soneinndeling, innmåling av de vedtatte grensene fra 2005 gjort i 2017. Oversiktskart over hver sone er lagt ved som vedlegg.

4. Historisk bakgrunn – Sogndalstrand kulturmiljø

Sogndalstrands beliggenhet ved kysten, den gode havna i Rekefjorden, fiske og handel førte til at Sogndalstrand på 1600-tallet fikk status som ladested med alle rettigheter dette medførte. Rundt sjøhusmiljøet og strandhusene vokste det frem et travelt samfunn med nasjonal og internasjonal handel. I kulturlandskapet vest og øst for hovedbebyggelsen ble det drevet byjordbruk på smale teiger.

Bebyggelsen er preget av stedets fremvekst frem til 1875. Etter dette opplevde man tilbakegang i Sogndalstrand. Derfor er bebyggelsesmønsteret og kulturlandskapet i Sogndalstrand mindre endret enn på de fleste andre sammenlignbare ladesteder på sørvestlandet. Kulturlandskapet er lite påvirket av moderne landbruksdrift.

4.1 Frem til 1600-tallet

Registrerte kulturminner, eldre dokumenter og sagn tyder på at Sogndalstrand og Rekefjorden har vært viktige steder for skipsfart og handel siden middelalderen, om ikke tidligere.

I Sogndalstrand og nærområdene er det funnet spor etter mennesker fra langt tilbake i tid. Det er registrert en steinalderboplass, samt flere funnsteder fra steinalder innenfor verneområdet. Det ligger også flere gravminner fra jernalder langs kysten og i innlandet nær Sogndalstrand.

Sokndal skal ha vært eget skipreide på 1000-tallet, og i Sverres saga er det nevnt at birkebeinerhøvdingen Torgils Fuend søkte ly i Rekefjord på 1200-tallet. Sogndalstrand er kjent som et sentrum for handel fra tidlig på 1500-tallet. Her fant utenlandske og norske skippere og handelsmenn en trygg havn, og drev sesongmessig handel. Noen drev virksomheten direkte fra skipene sine, og andre la ut på vandring innover i dalbygdene.

Selv om den mer organiserte handelen startet på 1500-tallet, har det nok vært skipsfart og handel gjennom hele middelalderen i disse områdene, med flere oppgangs- og nedgangstider blant annet på grunn av svartedauden og krigføring. Det har vært handel med

flere Hansabyer, med Nederland og med England.

4.2 1600-tallet

Endringer i Europa og vekst i handelen førte til store endringer for Sogndalstrand. Flere kongebrev viser at forsøk på å forby handelen i blant annet Sogndalstrand, slik at det bare var kjøpsteder som Stavanger som kunne drive handel, var forgjeves. Dette sier noe om omfanget av handelen på de små strandstedene. Handelen vokste seg sterk i Sogndalstrand. Egersundstranda og Sogndalstrand fikk egen tollstasjon og ladestedsrettigheter i 1641. Tolleren hadde sete i Løgevik som ligger mellom Sogndalstrand og Rekefjord.

I en beretning fra 1652 ble Rekefjord regnet som Dalanes beste havn. De gode forholdene for skipsfart og handel i Sogndalstrand skapte konkurranse med kjøpstedene. Stavanger og andre kjøpsteder motarbeidet de små strandstedene og, blant annet på grunn av «sentraliseringspolitikken» til Christian 4., mistet Sogndalstrand og Egersundstranda ladestedsrettighetene sine til fordel for Kristiansand i 1699.

4.3 1700-tallet

Sogndalstrand fikk ladestedsrettighetene tilbake i 1798, og Sogndalstrand fortsatte å vokse. Det ble bygget nye våningshus og sjøbuer, gateløp ble formet og Sogndalstrand fikk mer tettstedspreg. Handel, sjøfart og fiske var hovednæringsvei, men det ble også drevet jordbruk. Strandsitterne bygslet jordteiger i dalsidene vest og øst for strandstedet, og byjordbruket var en viktig del av dagliglivet og livsgrunnlaget. Det var en rask ekspansjon på 1700-tallet, og handelen ble styrket med blant annet fisk, kjøtt, smør og ullvarer. Mye ble fraktet til Agder og Østlandet, og småskutene gikk i en travel kysttrafikk mellom kjøp- og strandsteder.

Nye næringer kom til, og reparasjon på skip som hadde fått skader fikk et stort oppsving i Agder og Rogaland. Fra ca. 1750 forteller kildene at det ble det gjort stadig flere reparasjoner i Egersund og Rekefjord. Rundt 1770 fikk Sogndalstrand sin bradbenk i Åve i Rekefjord og Egersund fikk to bradbenker. En bradbenk er et kjølhalsverft der man kan reparere skader på skip.

Vinduer fra 1700-tallet brukt på okerfarget sjøhus. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Gjennom slutten av 1600-tallet og frem til slutten av 1700-tallet fikk Egersund en mer ledende rolle. I 1701 bodde det ca. 100 mennesker i Sogndalstrand og ca. 200 i Egersund. I perioden 1701-1758 vokste Egersund til opp mot 700 mennesker. I denne perioden var det ingen andre tettsteder i Stavanger Amt, inklusive kjøpstaden Stavanger som vokste like raskt som Egersund. I samme periode økte Sogndalstrands folketall bare fra 100 til 200 innbyggere. Like fullt var perioden frem til ca. 1770 en viktig veksttid også for Sogndalstrand.

Slutten av 1700-tallet og første del av 1800-tallet var vanskelige år. Sildefisken tok slutt, og hummerhandelen var i hendene på hollendere og skotter. Torskefisken ble ikke stort i Sogndalstrand, og fra ca. 1780 tok bergenserne over det meste av kystfarten. Dalaskipperne ble trengt ut av sin næring. På grunn av Napoleonskriger, redusert skipstrafikk og mindre arbeid på bradbenkene måtte man finne andre inntekter. Skippere og handelsmenn fra Dalane prøvde seg på kapertrafikk, men dette var ikke vellykket. Alle næringer var kriserammet. Mange søkte nye arbeidsmuligheter, og mange emigrerte til Holland.

4.4 1800-tallet

Fra 1808 kom silda på ny inn mot Vestlandskysten. Det ble mangel på sild i Sverige, Danmark og de baltiske statene, noe som førte til en stor eksport fra Vestlandskysten i Norge. Folk reiste til Karmøy fra Sogndalstrand og Egersund for å fiske. Fra 1815 seilte de første eksportskutene fra Sogndalstrand og Egersund. Fra 1825 ble det også sildefiske utenfor kysten av Dalane og ned mot Lindesnes. Salteriaktiviteten tok seg opp, og eksportvirksomheten skjøt fart langs hele kyststrekningen

mellom Stavanger og Kristiansand. Ny betydelig vekst kom i gang både i Sogndalstrand og Egersund. Folk fra Agder trakk seg i stor grad ut av sildefiskeriene etter 1840, og drev nyskapende virksomhet på andre områder. I Agder og på Sør-Østlandet eksperimenterte fiskere og eksportører med å sende fersk laks på is til Storbritannia. Laksefiske med kilenot gav større fangst, og dalbuen kom også med i lakseeksporten. Det store nye var likevel makrelleksporten. Tidligere hadde

Dør fra 1800-tallet. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

makrellen i stor grad blitt saltet og sendt til Kristiania og andre byer på Østlandet.

Det engelske markedet etterspurte fersk, iset makrell i store mengder, og eksport kom i gang fra Kristiansand, Mandal, Farsund, Flekkefjord, Sogndalstrand og Egersund. Rekefjord og Egersund ble blant de viktigste eksporthavnene i landet. Hundrevis av fiskere seilte til og fra fiskefeltene i havet utenfor Sogndalstrand og Egersund. Dampskip førte makrell-lastene i skytteltrafikk over Nordsjøen.

Arbeidet med reparasjon av skip blomstret opp igjen etter Napoleonskrigenes slutt. Det var gode år frem til ca. 1870. Dampskip og nye fyr som ble tent langs kysten ga sikrere trafikk, og forsøk på å erstatte arbeidet med reparasjon på skip med skipsbygging slo feil. Industrien fikk til en viss grad fotfeste i Sogndalstrand, men ikke på samme måte som i Egersund. I sokndalsbygda ble det etablert gruveindustri i Blåfjell, og i Sogndalstrand ble et lite spinneri startet i 1886, men fabrikken ble nedlagt og revet i 1947.

Sogndalstrand ble egen kommune i 1858, og var det frem til 1944. Som egen kommune fikk Sogndalstrand eget kommunehus, og behovet for flere tjenester meldte seg. I de gode periodene på 1800-tallet var det stor aktivitet i Sogndalstrand, med flere butikker, skjenkestuer og bakeri. Det ble åpnet poståpneri i 1843, sparebank

i 1863 og telegrafstasjon i 1866. Det ble også bygget et bedehus som ble aktivt brukt. Det var tidligere en skole i Rekefjord og en i Sogndalstrand. Skolen i Sogndalstrand ble bygget i 1833 men i 1871 ble det bygget en ny felles skole for Rekefjord og Sogndalstrand på Pitlingen, som ligger mellom Rekefjord og Sogndalstrand.

I 1880-årene kom en ny nedgangstid, og fraflytting og emigrasjon satte sine spor i Sogndalstrand.

4.5 1900-tallet

Kommunikasjonsutbyggingen startet i 1840-årene, og i 1843 ble Vestlandske hovedveg åpnet mellom Kristiansand-Moi-Helleland-Egersund og Stavanger. I 1907 ble Flekkefjordsbanen mellom Egersund og Flekkefjord åpnet. Det ble lettere for innlandsbøndene å ta seg frem til Egersund, og Sogndalstrand ble mindre brukt. Etter hvert som kommunesenteret i Hauge i Dalane vokste ble aktiviteten i Sogndalstrand stadig mindre, og skole og butikker ble lagt ned. Sogndalstrand ble preget av fraflytting.

Sogndalstrand ble i 1944 slått sammen med Sokndal kommune.

Utover på 1970-tallet kom byggefeltet på Årossida i Sogndalstrand. I dag har flere bygninger på Strandasida blitt restaurert, og blir brukt til næringsvirksomhet.

Kafé- og hotelldrift i Sogndalstrand. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

© Bård Langvandslien, Riksantikvaren.

5. Forvaltning – bakgrunn for fredningen og formål

5.1 Kulturmiljøfredningen i Sogndalstrand

I medhold av kulturminneloven § 20 ble Sogndalstrand kulturmiljø fredet av Kongen i statsråd den 24.06.2005. Forut for dette fredningsvedtaket hadde kulturmiljøet vært midlertidig fredet siden 1994.

Formålet med fredningen og forvaltningen av området er å sikre at de verdifulle kulturhistoriske bygnings-, landskaps- og landbruksmessige elementene som gir området en høy kulturminneverdi og kildeverdi, fremdeles vil være der for kommende generasjoner. Samtidig skal stedet få utvikle seg videre med kulturhistoriske verdier som grunnlag.

Et kulturmiljø fredes for å ta vare på helheten og sammenhengen i miljøet. En kulturmiljøfredning omfatter offentlige og private utearealer og det utvendige av bygningene, ikke det innvendige. Også tiltak på husets konstruksjon, som får konsekvenser for eksteriøret, er viktig for verdien av kulturmiljøet og søknadsploktig. Bevaring av helheten i bygningsmiljøet, med gater, hager, smug og så videre, er vesentlig.

Det er summen av detaljer og sammenhengen dem imellom som utgjør helheten og særpreget. Derfor er det viktig å ta vare på detaljene i bygningsmiljøet, og ikke forflate, forfine eller standardisere.

Også nyere elementer kan ha verneverdi fordi de bidrar til å gi kulturmiljøet en "tidsdybde". I samsvar med formålsparagrafen for kulturmiljøet er det likevel kulturminnene fra den førindustrielle ladestedstiden som er høyest prioritert i bevaringen av Sogndalstrand som kulturmiljø.

5.2 Forskriften

Et kulturmiljø fredes gjennom en forskrift som vedtas ved kongelig resolusjon av Kongen i statsråd. En forskrift er egentlig et vedtak som gjelder rettigheter og plikter til et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer.

Forskriften om fredning av Sogndalstrand gir helt kon-

krete bestemmelser som er tilpasset de spesielle verdiene som det er viktig å ta vare på i dette kyst-tettstedet. Forskriften ligger som vedlegg til forvaltningsplanen.

5.3 Myndighet

Forvaltningsmyndigheten for kulturmiljøet Sogndalstrand er delegert fra Riksantikvaren til Rogaland fylkeskommune. Med forvaltningsmyndighet menes det offentlige organ som gir dispensasjoner og veiledning ved ulike tiltak.

5.4 Lovgrunnlag

Fredningen av Sogndalstrand er hjemlet i kulturminneloven § 20. Bestemmelsene som knytter seg til kulturmiljøet finnes i forskriften www.lovdatab.no

5.4.1 Forholdet mellom kulturminneloven og plan- og bygningsloven

Kulturminneloven er en særlov. Den gjelder derfor foran generelle lover, som for eksempel plan- og bygningsloven. Dette innebærer at det med hjemmel i plan- og bygningsloven ikke kan vedtas bestemmelser som er i strid med kulturminneloven. Dersom det er motstrid mellom bestemmelser gitt i plan- og bygningsloven og kulturminneloven, vil bestemmelsene i kulturminneloven normalt gå foran.

Mens reguleringsplaner blant annet vil fastsette hva man kan bruke de forskjellige arealene til, vil fredningen sette grenser for hva slags fysiske endringer som kan tillates innenfor kulturmiljøet.

Dette betyr at hvis fredningsforskriften har bestemmelser som er motstridende med reguleringsplanen, er det fredningsbestemmelsene som går foran og er gjeldende. For tiltak som ikke omfattes av fredningsforskriften, vil reguleringsplanens bestemmelser fremdeles være gjeldende. Hvis det vedtas bestemmelser til reguleringsplaner som er strengere enn forskriftens, da er det de strengere reguleringsbestemmelsene som gjelder. Ofte kreves det dispensasjon etter både kulturminne-

loven og plan- og bygningsloven for tiltak innenfor kulturmiljøet.

Dersom det gis dispensasjon fra fredningsbestemmelsene, vil det i de fleste tilfeller knyttes vilkår til dispensasjonen. Da disse vilkårene normalt vil legge føringer for behandlingen av en søknad etter plan- og bygningsloven, er det viktig at dispensasjon fra fredningsforskriftens bestemmelser foreligger før søknaden etter plan- og bygningsloven ferdigbehandles.

Fredningen av Sogndalstrand kulturmiljø kan bidra til å utvikle tettstedet, og den skal ikke stoppe all utvikling av området. Den bruken av landskapet og bebyggelsen som har formet det verdifulle miljøet, skal både kunne fortsette og videreutvikles. Dette er en forutsetning for at miljøet skal kunne bevares for ettertiden, men det må skje uten at stedets kulturminneverdi svekkes. Utvikling/ny bruk må skje uten store fysiske endringer i kulturmiljøet.

5.5 Nasjonale retningslinjer

De nasjonale målene for kulturminnepolitikken ble vedtatt ved behandlingen av stortingsmeldingen *Leve med kulturminner* (2004-2005) og *Framtid med fotfeste*

(2012-2013). Det vil nok også komme nye stortingsmeldinger, retningslinjer og forskrifter som gjelder kulturminner. Det er viktig å vite at man til enhver tid må forholde seg til gjeldende forskrifter og regelverk.

- Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimeres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0.5 prosent årlig.
- Fredede og fredningsverdige kulturminner og kulturmiljøer skal være sikret og ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.
- Den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernede kulturminner og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020.

Riksantikvarens fredningsstrategi er en anbefaling av hvilken retning kulturminneforvaltningen bør ta for å oppnå de nasjonale målene som Stortinget og regjeringen har satt for sin kulturminnepolitikk. Det som fredes, skal være de beste representantene for de deler av norsk historie som i dag mangler eller er underrepresentert på fredningslisten.

© Bård Langvandslien, Riksantikvaren.

6. Kulturminneverdier og tilstand

6.1 Sogndalstrand kulturmiljø

Bebyggelsen er i stor grad preget av stedets vekst frem til 1875, og derfor har svært mye av den eldre bebyggelsen et klart empirepreg både i proporsjoner og i detaljer. Hoveddelen av bygningene på Strandasida er oppført mellom 1800-1875. Sveitserstilen er også representert i flere bygninger mens funksjonalismens uttrykk hovedsakelig synes i ombygginger av eldre hus.

Av de eldre husene i tettbebyggelsen er det bare ett hus av stor betydning som er revet i nyere tid; Hansens hus i Strandgata.

Eneboligbyggingen fra 1970 har satt et sterkt preg på øvre del av bebyggelsen på Årossida. På Strandasida er nyere bolighus kun representert med spredte hus i den øvre og vestre delen av bebyggelsen.

Sjøhusene er i hovedsak bygget over en tradisjonell lest for sjøhusene på Sør-Vestlandet; av grovt bindingsverk med avstivning av krumvokste knær. De fleste sjøhusene har vindehus øverst i gavlen med porter til etasjene under. Fasadeuttrykket er symmetrisk om midtaksen. I Sogndalstrand har de aller fleste sjøhusene gavlen mot sjøen, unntaket er Strandgata 32 som er avbildet på neste side.

Sjøhusene ligger tett, og havna har vært værhard. Etter utbygging av sjøhusrekka har det vært lite plass til opptrekk av småbåter. Det var derfor vanlig å heise småbåter opp under det underste bjelkelaget i sjøhuset, slik det fortsatt gjøres.

De øvrige uthusene er for det meste bygget for husholdningsjordbruket og husdyrholdet. Disse bygningene er i hovedsak lødde steinfjøs og grindbygde løer. Det bratte terrenget og tomtenes beskjedne størrelse, er særegent for dette stedet, og har ført til at flere av uthusene ligger med fasade ut mot Strandgata.

Gårdsrom, smug og passasjer. I Sogndalstrand er det en rekke smug mellom husene som ligger langs elven. Disse var i hovedsak private, men det var også passasjer for allmennheten, for eksempel den som gikk ned til vaskeklassen.

Strandabrua fra 1882 er en viktig del av kulturmiljøet, både med sin fine steinhvelving og ved sin funksjonelle betydning for lokalsamfunnet. Steinbrua erstattet en eldre trebro. Brua er avlastet av den nye brua som ligger i enden av Strandgata, helt i yttergrensa av fredningsområdet.

Veisystemet. De gamle veiene i Sogndalstrand er bygd og dimensjonert for hest og vogn. Strandgata, Øvregata, Sandviksveien og Brubakken er de gamle offentlige veiene. I tillegg hadde man veier for drift av jordbrukslandskapet. Mellom bygningene og gateløpet i Strandgata var det vanlig med en steinsatt stripe som forareal for eiendommene. I dag er alle veiene asfalterte og i god stand. Veiene er også relativt funksjonelle, bredde og kurvatur tatt i betraktning.

Det gamle vannverket på Strandasida består av dam, pumpehus og høydebasseng. Brønnhus finnes også inne i tettbebyggelsen.

Moloen. Den gamle havna var ingen god havn. I «Den norske los» står det: «Ved Sogndalsstranda står sjøen hardt på, og havna søkes derfor vanligvis bare av mindre båter.» For å bedre anløpsmulighetene ble det bygget ny molo på Årossida. Den stod ferdig i 1963-64.

Amfiet på Åros er bygd i steinbruddet til moloen, og ble åpnet i 2001. I området ved amfiet er det oppført et servicebygg med offentlige toaletter og møterom.

Hager Så å si alle eldre bolighus har inngjerdet privathage med både nyttevekster og prydevekster. Inntil husene var det ofte et hellelagt areal for arbeid og rekreasjon.

Hagene er formet gjennom generasjoner og viser mange fremragende eksempler på hvordan man utnyttet det bratte terrenget med enkle virkemidler på en funksjonell og vakker måte. I tillegg til hagene hadde mange eiendommer små frukthager i jordbruksteigene.

Hagene er stort sett intakte som strukturer, men plantevalg og møblering har endret seg.

Sjøhus med båt heist opp under bjelkelaget. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Jordbrukslandskapet på Strandasida Vest for bebyggelsen kalles landskapet Bakkane og er delt inn i øst-vestgående teiger, til dels svært smale. Ett sameie og 17 private teiger lå under fire gårdsnummer der hovedbrukene ligger lenger oppe i bygda. De fleste teigene var eid av ladestedets innbyggere og brukt til husholdningsjordbruk med spredt åkerbruk og husdyrbruk med slåttemark og beiter. Jordsmonnet er delvis skrint og det er partier med fjell i dagen. Også i dag brukes området til beite og delvis til slått og gjerdene mellom teigene er opprettholdt. Kulturlandskapet er delvis opprettholdt på en god måte bruksstørrelsen tatt i betraktning. Det er likevel en økende utfordring med gjengroing av kulturlandskapet, som tilplantet gran og løvtrær og oppblomstring av tistler i uslåtte beiter, samt selvgrodde trær og busker.

Jordbrukslandskapet på Årossida har teigdelt innmark opp til ca. 75 moh., teigdelt utmark langs sjøen rundt Årosåsen og felles utmark, hovedsakelig lynghei, oppe på Årosåsen. Innmarka er delvis skrinne med spredte tidligere åkerlapper samt slåttemark, beiter og spredte løvtrær. I den nære innmarka finnes et stort antall rydningsrøyser, terrasser og steingjerder samt frukt-hager, utmarksbygninger og buføringsvei. I Kjelledalen, ved overgangen mellom innmark og utmark lå Bustølen der det var melkeplass og fjøs. De fleste av fjøsene er det nå bare grunnmurene igjen av.

Nær tettbebyggelsen er deler av landskapet bebygd med nyere bolighus. Det er noen områder som tidligere har vært åpne, som nå er preget av gjengroing. Lyngheia har tidligere vært og er fortsatt utsatt for gjengroing, hovedsakelig av einer.

7 Retningslinjer for tiltak og restaurering

7.1 Arbeid på eksisterende bygninger og øvrige elementer som inngår i kulturmiljøet

Fredningen er ikke til hinder for reparasjon, vedlikehold og skjøtsel av kulturmiljøet. Det er imidlertid viktig å merke seg at utvendige endringer og nye tiltak, også tilbakeføringer til dokumentert tilstand og rekonstruksjoner, er søknadspliktige. Se forskriften for ytterligere detaljer om hva som er søknadspliktig. Den foreligger som vedlegg til forvaltningsplanen.

Endringer må vurderes særskilt i hvert enkelt tilfelle. Vurdering av hvilke endringer som kan tillates må i hvert enkelt tilfelle vurderes opp mot bygninger, hager, landskapet som enkeltobjekt, helheten i kulturmiljøet og hvilke kulturhistoriske verdier tiltaket kan komme i konflikt med. Det er ulike krav til søknadsplikt og hvilke endringer som kan gjøres i de ulike sonene.

I byggebransjen og folks vanlige oppfatning blir vedlikehold ofte også brukt om tiltak som medfører standardheving og omfattende utskifting av bygningsdeler, for eksempel utskifting av kledning, tilleggisolering, vindusutskifting osv. Det er derfor viktig å understreke at slike arbeider går ut over kulturminnelovens definisjon av vedlikehold, og at man i Sogndalstrand må legge kulturminnelovens og forskriftens definisjon til grunn.

Innenfor det avgrensede kulturmiljøet er alt i utgangspunktet fredet slik det var på fredningstidspunktet. Dette gjelder ikke interiørene i bygningene, da disse ikke inngår i fredningen. Bygningenes historiske verdi og deres fortelling er likevel uløselig knyttet til konstruksjonen og interiøret. Eierne må ikke se fasadene som løsrevet fra resten av bygningene. Dette bør eierne være spesielt oppmerksomme på når de vurderer å endre bygninger med enkle interiører og muligens synlig konstruksjoner. Det tenkes da spesielt på sjøhusene og uthusene.

Videre i dette kapitlet gis det gode råd og informasjon om tiltak, de ulike bygningsdelene og andre detaljer i kulturmiljøet. Dette er ment som et tillegg til forskriften og en beskrivelse av hvordan man bør håndtere tiltak i et fredet kulturmiljø.

Noen av rådene i dette kapitlet er generelle, og forvaltningsplanen vil ikke nødvendigvis komme innom alle problemstillinger som kan oppstå. For å finne gode løsninger anbefales det at man kontakter kommunen eller fylkeskommunen for råd.

7.2 Prinsipper for antikvarisk ivaretagelse

Det er den enkelte bygningen og alle bygningsdelene, murene, de hellelagte bakgårdene, stakittgjerdene, vegetasjonen, jordbrukslandskapet og alle de andre elementene i miljøet som utgjør den verdifulle kulturhistoriske helheten i Sogndalstrand. Derfor skal man være forsiktig med å endre «bare litt». Ved å bevare originale bygningsdeler og detaljer i miljøet og landskapet, beholder man et unikt kulturmiljø.

De kulturminnefaglige prinsippene for å ta vare på en bygning er viktige. Det er bedre å vedlikeholde enn å reparere, og det er bedre å reparere enn å skifte ut. Et jevnt vedlikehold er den beste, og også billigste, formen for vern.

Noen føringer

- Skift ut så lite som mulig/og reparer likt for likt
- Ta vare på eldre bygningsdeler, tenk gjenbruk
- Originalen er mer verdifull enn kopien
- Antikvariske myndigheter skal kontaktes før igangsetting for veiledning og råd
- Ikke planér eller endre landskapet
- Viderefør bygningsdetaljer og dekor som hører til huset, ikke bruk mer dekor enn det tidligere har vært på bygningen.

Trevirke, som kledning eller belistning, kan være i god stand selv om det ser dårlig ut. Avskallet maling sier for eksempel lite om kvaliteten på trevirket. Trevirket kan enkelt undersøkes med en kniv eller en syl. Dersom en kjenner fast trevirke like under overflaten, er tilstanden som regel god. Ved usikkerhet om kvaliteten på konstruksjon og kledning kan det være riktig å kontakte spesialister.

I tillegg til at et jevnt vedlikehold er den beste og billigste formen for bygningsvern, er det også det mest miljø-

vennlige. Ved større reparasjoner skal mest mulig av opprinnelige eller eldre bygningsdeler bevares. De originale bygningsdelene kan være av høy kvalitet, både med tanke på materiale og håndverksutførelse. Ikke minst er de laget for å passe inn i akkurat den bygningen de står i. Hovedprinsippet er at man ikke skal skifte ut mer enn det som er absolutt nødvendig. Lang levetid og fortsatt bruk av både bygninger og bygningsdeler bidrar til å redusere produksjonen av nye materialer og bygningsdeler og dermed belastningen på miljøet.

Det er ikke alle håndverkere som har erfaring med arbeid på eldre bygninger. I fredete bygninger og anlegg vil det alltid være en stor fordel å bruke håndverkere og rådgivere med slik kompetanse. Det er uansett viktig å være nøye med å beskrive hvilken materialkvalitet som ønskes. Tiltak som går utover vanlig vedlikehold, er søknadspliktige. For eksempel er skifte av vinduer ikke regnet som vanlig vedlikehold på fredete hus, og slike tiltak er derfor søknadspliktige.

I bøker og hefter som «Gamle trehus», «Gamle hus» og «Rehab-katalogen» får man mange gode tips og veiledning til hvordan man undersøker tilstanden til en bygningsdel og hvordan den skal repareres. Det fins også mange gode nettsteder. Det er likevel ikke lett å lære håndverk gjennom å lese bøker. Erfaringsutveksling mellom grunneierne og håndverkere med erfaring fra fredete og verneverdige bygg vil kunne hjelpe eierne

med å treffe gode og riktige valg.

På Riksantikvarens hjemmesider www.riksantikvaren.no finnes mange informasjonsskriv som kan være nyttige. Nettstedet www.byggogbevar.no sprer kunnskap om hvordan gamle hus skal vedlikeholdes og settes i stand i tråd med bygningens alder, konstruksjon, materialbruk, stil og lokal egenart. På kulturminnefondets nettsider; www.kulturminnefondet.no finner man lenker til mange gode istandsettingsprosjekter.

7.3 Bebyggelsen

7.3.1 Kledning

De fleste bolighus bygget frem til 1870 har liggende enkelfalset kledning, som oftest med profil i nedre kant av bordet. I noen få tilfeller finnes stående «tømmermannskledning» eller stående lektekledning. Uthus, naust og sjøhus fra samme periode, har for det meste liggende kledning, ofte uten profil. Men, på disse bygningene forekommer også stående kledning. Da sveitserstilen ble dominerende på slutten av 1800-tallet ble fasaden på de nye husene som regel kledd med dobbelfalset panel med eller uten staff. Tidlig på 1900-tallet ble jugendstilen populær. De jugendbygningene som er oppført i tre, har stort sett samme kledningstype som i sveitserstilen.

Dersom det er nødvendig med en utbedring av ytter-

Eksempel på lappverksvegg som viser endringer og bruk av ulikt panel. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

kledningen, skal mest mulig av de originale kledningsbordene beholdes. Bare bord som er ødelagt av råte eller skadd på annen måte, behøver å skiftes ut. Eldre kledning har som regel god materialkvalitet og lang levetid.

Det er flere grunner til at høvlet kledning skal brukes på de aller fleste fasadene i Sogndalstrand. Rent estetisk er kledningen en del av bygningen som påvirker husets ytre, og en vesentlig del av husets identitet og karakter.

Endrer man kledning fra høvlet til uhøvlet, forandres huset og det framstår ikke lenger som det opprinnelig gjorde verken estetisk eller teknisk. Kledningens oppgave er å beskytte huset mot vær, vind og skader.

Den viktigste funksjonelle oppgaven er å beskytte husets bærende konstruksjon mot fukt og råte. Høvlet kledning tar ikke opp så mye smuss og forurensing som ru kledning, og gir derfor en bedre beskyttelse mot soppvekst. Høvlet kledning er en holdbar kledning, og fungerer godt når man skal male med linolje.

Noen føringer

- Eventuell profil skal kopieres nøyaktig.
- Dimensjon (bredde og tykkelse) skal kopieres.

- Det skal skiftes bord for bord, likt for likt. For eksempel skal høvla bord erstattes med høvla. På vegger med ulik kledning skal dette videreføres. Skifte av kledning på hele vegger krever dispensasjonsbehandling.
- Sjekk gammel kledning, i de aller fleste tilfeller skal det på bolighus brukes helhøvlede furubord av god kvalitet, uhøvlet trykkimpregnert trevirke tillates ikke. Der annet materiale kan påvises som opprinnelig, må det vurderes om eksisterende kledning skal byttes og fasaden tilbakeføres.
- Det er viktig å beholde «lappverksvegger», hus med ulikt panel på ulike vegger, panel med ulike bredder etc. Dette viser godt bygningens historie og hvilke endringer det har blitt gjort på bygningen over tid, og/eller hvor påkostet bygningen opprinnelig har vært, eventuelt om den over tid har hatt eiere med ulik økonomi.
- Listverk skal gjenbrukes eller kopieres nøyaktig.

Sone A

I sone A kan man i utgangspunktet ikke endre fasaden på bygninger. Ved en behandling av en dispensasjonsøknad vil det legges til grunn svært strenge hensyn til kulturminneverdiene. For at det eventuelt skal kunne gis en dispensasjon kan fasadeendringer ikke medføre vesentlige inngrep, og de må være forenlig med formålet for fredningen, som for eksempel visse typer

Eksempel på reparasjon med ulik type panel, som får frem noe av historien til bygningen. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

dokumentert tilbakeføring. I tillegg må det foreligge en særlig grunn som begrunnelse for ønske om endringen.

Sone B

Også i sone B er fasadeendring søknadspliktig, men reparasjoner og mindre vesentlige fasadeendringer kan gjennomføres uten søknad. For eksempel utskifting av vannbord og listverk der det brukes nøyaktig kopi av det som skal repareres/skiftes. Sjekk alltid med kommunen og Rogaland fylkeskommune dersom det er tvil.

Sone C og D

I sone C og D er en fasadeendring søknadspliktig slik som i sone B. Her er relativt få bygninger der spørsmål om kledning vil kunne bli en problemstilling, men sjekk alltid med kommunen og Rogaland fylkeskommune dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

7.3.2 Tak og takteking

Takkonstruksjonene består som oftest av sperr- eller åstak, eller kombinasjoner av disse. Til sperretaket hører taktro av sulagte bord. Sutaket består av horisontalt overliggende bord. Til åstaket er taktro (undertak) over- og underliggende vertikale bord. Undertak og takkonstruksjonene er viktige bygningshistoriske element. Det oppfordres til at disse ikke skiftes ut i større omfang enn absolutt nødvendig.

Det originale taktekkingsmaterialet for de fleste hus bygget før 1870 er enkeltkrummet teglstein (teglpanner). Da sveitserstilen kom mot slutten av 1800-tallet, ble bruk av lappskifer vanlig. Takskiferen finnes i ulike størrelser avhengig av husets alder og størrelse og hvor påkostet det er. Fra rundt 1900 ble det av og til brukt bølgeblikk på uthus og sjøhustak. I Sogndalstrand er det også brukt eternittplater og sementtakstein på enkelte bygninger, men dette er produkter som ikke kom i vanlig bruk før midt på 1900-tallet.

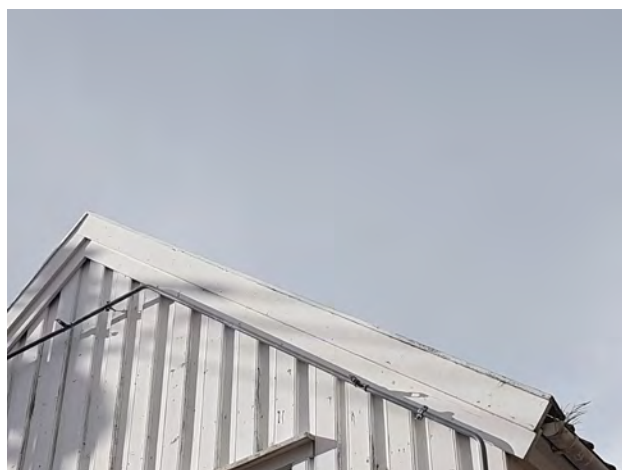
Dersom det er nødvendig å skifte ut takpanner, bør man så langt det lar seg gjøre benytte eldre takpanner. Dersom man ikke klarer å skaffe eldre takpanner lik de som ligger på bygningen, skal man bruke kopier som tilsvarende i form, uttrykk og størrelse/dimensjon. Eldre takpanner finnes i mange størrelser, og det er viktig for takets tetthet at de ikke blandes.

Vindskier og vannbord er en viktig del av taket. Ved en eventuell reparasjon eller utskifting – bruk materialer av god kvalitet. Vindskiene kan i noen tilfeller ha dekor eller utskjæringer, disse må bevares eller kopieres. Det er viktig å undersøke hvordan vindskiene på det aktuelle huset har sett ut tidligere, for eksempel om de avsluttes med loddrett eller skrå vinkel. Dette er utsatte bygningsdeler som i mange tilfeller er skiftet flere ganger. Når det gjelder akutte reparasjoner på skader som har oppstått, for eksempel ved uvær, er det viktig å dekke til skadet område med presenning eller plater, og ta

kontakt med Sokndal kommune og Rogaland fylkeskommune så snart som mulig, før man setter i gang permanente reparasjoner.

Takpanner som går utenfor gavl (trolig ikke en spesielt vanlig løsning. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Eksempel på vindskier og vannbord som går over takpanner. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Noen føringer

- Undersøk om den gamle tekkingen er så dårlig som antatt. Som regel er den bedre. Ved lekkasjer og hull i takflaten må man ofte erstatte deler av eller hele taket.
- Forsøk å få tak i gode, brukte takpanner med samme dimensjon og krumning som de opprinnelige. Suppleringsstein kan komme godt med.
- Dersom mye må skiftes, sorter ut det som er dårlig, og legg de opprinnelige pannene med best kvalitet på den mest synlige siden av taket.
- Et godt undertak er viktig, både for tetthet og for bevaring av gammel taktro.
- Takene skal normalt avsluttes i gavlen med vindskier og vannbord, men forsøk å finne ut hvordan taket opprinnelig var avsluttet.
- Alle endringer av oppbygning av takkonstruksjonen med tilhørende takteking og taktro kan endre husets uttrykk vesentlig. Avhengig av konstruksjonsmåte må enhver endring vurderes nøye og prosjekteres grundig. Utvendig isolering av taket

kan være forlokkende for å oppnå bedre inn klima, men det er svært krevende å beholde bygningens uttrykk. Etterisolerte tak fremstår som tykkere, og kan sjelden anbefales. Innvendig isolering av taket er komplisert å gjennomføre med gode tekniske detaljer. Slikt arbeid bør tenkes igjennom grundig.

- Ved taktekkning skal man bruke samme type tekkning, som huset opprinnelig har hatt, eller tidligere dokumentert taktekkning som passer til husets stående uttrykk, eventuelt beste kopi-takstein/tekkning. Man vil for eksempel ikke kreve tilbakeføring av torvtak på 1700-tallshus dersom taket som ønskes skiftet/reparert har gammel teglstein. På hus som er tekket med eternittskifer er ofte det ønskelig at uttrykket videreføres. Det er eternittskifer i handel med samme dimensjon som originale fra 1950-tallet. Dagens materialer er uten asbest.

Sone A

Ved gjennomføring av tiltak og reparasjoner på tak må det foreligge en dispensasjon. Det gjøres normalt ikke endringer på tak i sone A.

Sone B

Planlegges det tiltak, endringer og større reparasjoner må det søkes om dispensasjon. Enkle reparasjoner og vedlikehold kan gjennomføres uten søknad. Legg merke til føringene nevnt ovenfor.

Sone C og D

I sone C og D er det samme som regler som for sone B. Det er færre bygninger i sone C og D enn i sone A og B der det vil bli aktuelt med reparasjon av tak, men sjekk alltid med kommunen og fylkeskommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

7.3.3 Ark

Flere hus har arker og takopplett. De aller fleste arker er av typen «Stavangerark» og «Bergensark».

Noen føringer

- Ved behov for tiltak på eksisterende arker skal arbeidet utføres på antikvarisk korrekt måte. Ved ønske om eventuelt nye arker må den planlagte arken uansett ha dimensjon, utforming, plassering og hvilken side av bygningen tiltaket utføres på, ta hensyn til kulturmiljøet og bygningen.
- Bruk formspråk, materialer og utførelse som er karakteristisk på bygninger av samme alder/ status og fasadeuttrykk i Sogndalstrand. Det er viktig med gode vurderinger av hvordan kledningen på arkens sider skal legges, stående, liggende eller skrått som takflaten.

Selv om en ark i seg selv er tilpasset huset den skal bygges på, er det ut fra en kulturminnefaglig vurdering av bygningen, området og fredningsbestemmelsene, allikevel ikke sikkert at dispensasjon for å oppføre en ark kan gis.

Sone A, B, C og D

Gjelder det samme som er skrevet om sonene jfr. punkt 6.3.2.

Eksempel på Stavangerark. Her med taknedløp på neste takflate. Noe som ikke er vanlig og som vanligvis ikke tillates. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

7.3.4 Takrenner og nedløpsrør

Takrenner og nedløp er viktige for å få regnvannet bort fra fasaden, slik at fasade, grunnmur og kjeller beskyttes mot fuktskader. Som for alle andre bygningsdeler er det viktig å bruke tradisjonelle materialer, og tradisjonell utforming når en erstatter gamle takrenner og nedløpsrør. Er det mulig å dokumentere hvordan renner og nedløp opprinnelig har sett ut, eller er det renner fra før 1960 som skal skiftes, bør dette normalt kopieres.

Det er mange gode blikkslagere i Rogaland som vet hvordan renner og beslag skal utformes. Små takflater som karnapper, arker og halvvalmer samler lite regn, og her bør det vurderes i hvert tilfelle om det vil være nødvendig med takrenner og nedløp. Dersom nye takrenner er nødvendige, er det viktig å finne en løsning som passer til bygget.

Takrenner og nedløpsrør skal vanligvis være i sink. Takrennene skal være satt opp med hengekroker. Nedløpsrør skal være falset og kneppet sammen, slik at man får skarpe bend og kne. Nyere typer nedløpsrør har avrundet bend. Renner og nedløpsrør skal dimensjoneres etter takflatens størrelse.

Plassering av renner og utforming av bordtaksbeslag påvirker taket og husets utseende i stor grad. Bordtaksbeslag skal ikke være for høye, og taksteinen skal stikke så langt ut at dryppet går i renna, men ikke lenger. Utstikket med renne og beslag bør tegnes og prosjekteres for at utskiftingen skal ha et godt resultat.

Takrenner av plast eller tilsvarende nyere materialer skal kun brukes der det kan dokumenteres som opprinnelig. Det skal normalt ikke monteres takrenner på bygninger som opprinnelig har vært bygget uten renner fordi de blir et fremmedelement på bygningen. I noen tilfeller kan det vurderes takrenner i tre.

Sone A

I sone A er regelen at det ikke skal gjøres endringer på fasade, tak eller takrenner/nedløp. Ved skifte av eller endring på dette må det søkes om dispensasjon, og det skal legges til grunn strenge hensyn til kulturminneverdiene.

Sone B

I sone B er reparasjoner og mindre vesentlige endringer tillatt. Utskifting og reparasjon av eksisterende takrenner/nedløp med lik utførelse er ikke søknadspliktig.

Sone C og D

I sone C og D er det få stående bygninger der det er behov for montering av takrenner og nedløpsrør, men her er det samme føringer som i sone B. Sjekk alltid med kommunen og Rogaland fylkeskommune dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

7.3.5 Piper og beslag

Pipene er viktige bygningselementer, som bidrar til å sette særpreg på gamle hus. Utformingen og plasseringen av piper gjenspeiler ofte tidsperioden de er bygget i og hvordan planløsningen ser ut. De fleste pipene i Sogndalstrand er murt av tegl og pusset. Noen av pipene er uten murpuss. Rundt gjennomføringen i taket, i eller nær mønet, er ofte pipen bygget med en utkraging

Eksempler på taknedløp, den i grå/sink har skarpe bend og kne.
Foto: L. Riese

for å hindre lekkasjer. Hvis pipen står lenger ned på taket er det som regel også et bly- eller sinkbeslag.

Noen føringer

- Pipene skal bevares i sin opprinnelige form
- Det er ikke tillatt å montere pipehatter, eller heldekende beslag. Sprangblikk og bly må utformes med omhu, og dekke minst mulig av taksteinen.
- Dersom pipen må repareres eller gjenoppbygges, skal den opprinnelige pipa kopieres.

Sone A og B

I sone A og B er tiltak på eksisterende piper og ønske om nye piper søknadspliktig.

Sone C og D

I sone C og D er det få bygninger der det er montert pipe. Her vil det være like føringer som i sone A og B. Sjekk alltid med kommunen og fylkeskommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

7.3.6 Vinduer, beslag og hengsler

Opprinnelige vinduer er av stor kulturhistorisk og arkitektonisk verdi og er knyttet opp til ulike tids- og stilepoker. Vinduer og vindusglass var helt opp mot 1900-tallet dyrt og verdifullt. Gjenbruk av vinduer var derfor vanlig i mindre påkosta bolighus og andre mer sekundære bygninger, som for eksempel sjøhusene. Vinduene forteller i disse tilfellene ikke bare noe om bygningsdelenes verdi og om historien til huset, men fremhever også at det var viktig å ta vare på det som kunne brukes i en økonomi som var svingende. Gode vinduer ble tatt vare på og gjenbrukt gjennom flere stilepoker og i ulike bygninger. Vinduets proporsjoner, inndeling og listverk er ikke tilfeldig og må tas hensyn til dersom reparasjon eller utskifting er nødvendig. Et generelt trekk ved alle gamle vinduer er at glasset alltid har stående format. Den feilen som ofte forekommer ved utskifting av vinduer er at vinduets høyde blir for liten, og vindusglassene får liggende eller kvadratiske format.

Vinduer og dører er utsatte bygningsdeler. Dette tok man hensyn til tidligere, og kun de beste materialer, som regel kjerneved med god kvalitet, ble benyttet. Derfor er mange gamle vinduer og dører av bedre kvalitet enn det man kanskje forventer. Dersom vinduet, eller deler av vinduet, er dårlig må man først undersøke om det kan repareres.

Ved en reparasjon/restaurering skal man beholde mest mulig av de opprinnelige delene. Det er også viktig at der det er brukt ulike vindustyper i et og samme hus må dette stiluttrykket bevares og videreføres.

Ved restaurering er det viktig å beholde så mye som mulig, også av det originale listverket. Ved tilbakeføring skal listverket kopieres. Ofte finnes originalt listverk på

et eller annet av vinduene i huset. Det må også vurderes om huset opprinnelig har hatt ulik belistning og ulike vinduer forskjellige steder på huset, for eksempel på fram og bakside av huset, på tilbygg eller på loftet.

Dersom man ønsker å rekonstruere et tidligere vindu, eller tilbakeføre ett eller flere vinduer, må dette gjøres på bakgrunn av dokumentasjon av hvilken vindustype som har stått i huset tidligere. En slik rekonstruksjon må også behandles som en dispensasjon.

Skifte av vinduer og tilbakeføring av vinduer er søknadspiktig. Dersom et gammelt vindu er i så dårlig stand at det ikke lar seg reparere, og må erstattes med et nytt, skal det være en nøyaktig kopi. Vinduet skal ha samme slagretning /hengsling som det gamle vinduet. Sprosser skal være gjennomgående, og det skal være samme type beslag og hengsler som på vinduet som ble byttet ut. I noen tilfeller kan det dreie seg om utskifting av vinduer som ikke kan åpnes. I slike tilfeller er det antikvarisk korrekt å produsere et nytt fast vindu. Evt. endring av vinduet for å lage en ramme som kan åpnes og lukkes må behandles som en dispensasjonssøknad.

For å bedre inn klima og beholde varmen i huset er det flere ting som kan gjøres. Det viktigste man kan sørge for er å begrense trekk, og ha kontroll på luftskiftet. Tetting mellom vindu og vegg og mellom karm og ramme er en effektiv måte å redusere varmetap på.

Hvis man vil øke isolasjonsevnen til vinduet, kan det monteres et innvendig varevindu, som festes i vinduskarmen. Varevinduet kan fjernes i sommerhalvåret. Koblet vindu, der et innvendig vindu festes på eksisterende vindusramme, kan være en annen løsning. Innvendig varevindu kan være uten sprosser og ha isolerglass.

I eldre vinduer ble det alltid brukt enkelt glass i vinduene. I sprossedelte vinduer er glassrutene satt inn i karmen med glasstifter og linoljekitt. Denne metoden er riktig måte når man bygger, vedlikeholder og reparerer eller skifter glass i et vindu. Dersom trelister eller andre innfestingsmetoder benyttes, vil vinduet få et helt annet uttrykk enn ved bruk av kitt. Kittet må males for at det ikke skal tørke ut og sprekke opp. Dette er arbeid som bør følges opp med årvisse inspeksjoner slik at man slipper omfattende og dyre reparasjoner.

Noen føringer

- Vinduer skal repareres fremfor å skiftes ut. Utskifting av vindu krever dispensasjon fra fredningen.
- I et sprossevindu skal sprossene alltid være gjennomgående. Løse eller pålimte sprosser aksepteres ikke.
- Glasslister benyttes ikke, med mindre det kan dokumenteres som opprinnelig.
- Omramming av vinduet skal normalt ikke endres ved utskifting av vinduer.
- Faste vinduer skal vurderes om de kan beholdes som faste (vinduer som ikke kan åpnes).

- Karm og ramme utformes som opprinnelig. På nye vinduer vil det i noen tilfeller kunne tillates en liten avstand, men ikke så tett at vannet blir stående mellom karm og ramme. Det er viktig at karmen og ramma får tørke. Gamle vinduer hadde ikke avstand mellom karm og ramme.
- Ved utskifting av vindusbeslag og hengsler skal disse også utformes som kopi av de opprinnelige.
- Beslagene skal males i samme farge som vinduet.
- Stjerneskrue i beslag og hengsler skal normalt unngås. Det benyttes skrue for rett klinge.
- Enkelte steder er det ulike beslag på samme vindu, dette skal normalt videreføres.
- Unngå standardisering av gamle beslag, få med variasjoner der dette er korrekt.
- Det skal ikke være ventilert i vinduskarmen eller rammer.
- Belistning skal gjenbrukes eller kopieres.

Det finnes gode tips i brosjyren Vedlikehold av vinduer, som du finner på Riksantikvarens hjemmesider.

Sone A

Reparasjon/restaurering av vindu er søknadspiktig. Skifte av vinduer blir sett på som en fasadeendring, og vil alltid kreve en dispensasjonsbehandling i sone A. Eldre og originale vinduer har høy verdi i kulturmiljøet, og skal fortrinnsvis bevares og ev. restaureres.

Bildet øverst: Ulike beslag på samme vindu. Bilde under: Fast vindu, kan ikke åpnes. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Sone B

I sone B er det ikke søknadspliktig å bytte ut vinduer av samme type, materialbruk og utforming på hus bygget etter 1960. Endring av vindustype og materialbruk vil kreve dispensasjon.

Sone C og D

I sone C og D er det få stående bygninger der det vil bli behov for å erstatte vinduer og beslag, men dette vil være søknadspliktig slik som i sone A og B. Sjekk alltid med kommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

6.3.7 Takvinduer

Noen hus kan ha hatt takvinduer. De tradisjonelle takvinduene er ofte utformet som mindre takluker i støpejern. De første støpejernslukene var utformet som et tilnærmet kvadratisk vindu med fire ruter. Noen med buet ramme i øvre del av luken. Det finnes også eksempler på mindre vinduer med kun to ruter. Senere utviklet disse seg, og ut på 1900-tallet forekommer det større takvinduer, fremdeles i støpejern. Eksisterende takvindu skal bevares og restaureres så langt som mulig.

Skifte og eventuelt innsetting av nye takvinduer er et søknadspliktig tiltak.

Noen føringer

- Ved ønske om takvindu må valg av størrelse, antall, plassering og hvilken side av bygningen tiltaket utføres på, ta hensyn til kulturmiljøet og bygningen.
- Takvinduer skal unngås mot gate og det offentlige rom. Takvinduer som vil være synlige fra gate eller fra offentlig rom og utkikkspunkter må holde en minimumsstørrelse og begrense seg i antall.
- Undersøk gjerne muligheten for å benytte spesielt utformede takvinduer med eldre utseende eller utforming som takluker. Et tilpasset utseende kan ofte øke tålegrensen.

Selv om et takvindu i seg selv er tilpasset huset det skal installeres i, er det ut fra en kulturminnefaglig vurdering av bygningen, området og fredningsbestemmelsene, allikevel ikke sikkert at dispensasjon for å sette inn et takvindu kan gis.

Sone A, B, C og D

Takvindu er søknadspliktig. Se føringer under skifte av vinduer, og soneinndeling i punkt 6.3.6.

7.3.8 Ytterdører

Skiftende stilretninger har medvirket til at utformingen av hoveddører og omramminger har endret seg mye opp gjennom århundrene. Inngangspartiet forteller derfor mye om bygningens historie. Som med andre bygningsdeler er eldre dører oftest laget av førsteklasses materialer. De mest vanlige er tofløyede gatedører med fyllinger/speil og/eller vinduer. Eldre dører er som

regel alltid malt, som oftest i en farge som står i kontrast til fasaden.

I tillegg til hoveddører i bolighus kommer uthusdører, sjøhusdører, bakdører og kjellerdører. Dører i uthus og sjøhus er ofte enkle labankdører med stående bord.

Opprinnelige og eldre dører er et svært viktig bygningselement og skal bevares så langt det lar seg gjøre. Råteskader er ikke uvanlig i en ytterdør. I de fleste tilfeller kan dette la seg reparere. Dersom hele døren er så dårlig at den må skiftes, må man søke om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene. Fabrikproduserte standarddører kan sjelden brukes i et fredet hus.

Noen føringer

- Eldre dører sitter i de aller fleste tilfeller et stykke inn i vegglivet og er nesten alltid innadslående.
- Bedre varmeisolasjon kan ofte oppnås ved bruk av tetningslister.
- Sprekker i døren skal ikke sparkles med malersparkel. Bruk i stedet linoljekitt for å tette sprekker. Er det større sprekker og råteskader bør man vurdere å reparere døra på et snekkerverksted.

Sone A

Reparasjon og eventuell utskifting av dører krever en dispensasjon fra fredningsbestemmelsene i sone A. Det skal være minst mulig utskifting og reparasjon på dører, bare dårlige deler skal skiftes.

Sone B

I sone B vil det ikke være søknadspliktig å bytte ut dører på nyere hus, fra etter 1960, såfremt det byttes ut med helt lik dør. Ta kontakt med kommunen eller fylkeskommunen om det er tvil.

Sone C og D

I sone C og D vil det på eldre bygninger være samme krav som sone A, og på nyere hus bygget etter 1960 samme krav som sone B. Sjekk alltid med kommunen og fylkeskommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

7.3.9 Trapper og rekkverk

De eldre trappene er for det meste pusset natursteinsmur med hellelagte trinn. Det øverste trinnet er ofte større enn de øvrige, slik at det skapes en avsats, eller et repos, foran døren. Noen av disse avsatsene er dekket med svært store skiferheller. Flere av de opprinnelige trappene fra 1800-tallet gikk ut i gaten. Da bilen skulle frem, ble mange av de karakteristiske trappene enten revet eller flyttet. Det finnes også trapper i betong, sement og andre materialer.

Rekkverkene er viktige elementer ved flere av trappene. De eldste rekkverkene var ofte utformet i smijern og støpejern. Rekkverk i smijern er vanligvis svartmalt. Fotodokumentasjon er et viktig hjelpemiddel for å finne ut hvilket rekkverk trappen opprinnelig hadde.

Noen føringer

- Opprinnelig utforming og utførelse på trappen skal videreføres.
- Opprinnelig materiale skal så langt som mulig brukes ved reparasjon.
- Opprinnelig rekkverk skal videreføres eller kopieres.

Sone A og B

Oppgradering og skifting av trapper, støttemurer og rekkverk krever dispensasjonsbehandling i sone A og B, fordi dette blir regnet som en fasadeendring. Slike tiltak vil bli behandlet strengere i sone A enn i sone B. Vanlig vedlikehold som tørrmuring med lik stein i trapper med sprekker er ikke søknadspliktig. Ta kontakt med kommunen eller fylkeskommunen om man er i tvil.

Sone C og D

I sone C og D vil det være samme krav som i sone B. Sjekk alltid med kommunen eller fylkeskommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

Trapp reparert med samme material kun der det var behov. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Trapp i naturstein, her vil det være vanlig vedlikehold å legge på plass stein som har glidd ut av posisjon. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

7.3.10 Gjerder og porter

Noen av hagene har stakittgjerder mot gaten. Disse er alltid hvitmalte. Utforming av spilene kan være forskjellig.

Noen føringer

- Ved reparasjon og utskifting skal alle deler være kopier.
- Sjekk eldre foto for å kartlegge hvordan stakitt og gjerder har sett ut. Det er viktig å beholde variasjon og unngå standardisering.

Sone A

Ved utskifting av gjerder kreves det dispensasjon. Nye rekkverk og gjerder bør utformes uten mer detaljering og dekor enn det som tidligere var vanlig i Sogndalstrand. Ved enkle reparasjoner trengs det ikke dispensasjon, men råtnede eller ødelagte deler må kopieres nøyaktig både når det gjelder materiale, form og utførelse.

Sone B

Ved utskifting av eksisterende gjerder må det søkes dispensasjon. Ved reparasjon og utskifting av ødelagte deler med nøyaktig kopi trenger man ikke dispensasjon. Gjerdetypen som har vært og hører til huset skal videreføres.

Sone C og D

I sone C som er diverse innmark, slåttemark, utmark og beite er det hovedsakelig steingjerder og nettinggjerder. Det kreves dispensasjon dersom man vil gjøre endringer på steingjerder og sette opp gjerdekliv. Utskifting av staur og netting er ikke søknadspliktig.

7.3.11 Skilt

Skilt, oppslagstavler, opplysningsskilt og reklame som settes opp, skal være tilpasset områdets arkitektur og fargesetting. De må harmonere med kulturmiljøet med hensyn til utforming, materialvalg og plassering. Skilt på næringsbebyggelse o.l. kan gjerne ha en tradisjonell utforming som for eksempel å være malt direkte på fasaden. Den totale mengden skilt må holdes begrenset.

Sone A, B, C og D

Oppføring av fastmonterte skilt og reklameinstallasjoner og eventuelt skilt malt på fasaden krever dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.

7.3.12 Belysning

Utebelysning må begrenses, og utelamper må ha et tradisjonelt eller klassisk uttrykk tilpasset stedet eller bygningen den er tenkt plassert på. Gamle utelamper fra før 1970 bør bevares. Oppføring av ny, fastmontert belysning er søknadspliktig.

Sone A, B, C og D

Utebelysning er søknadspliktig i alle soner, men det vil bli tatt ekstra strenge hensyn til kulturmiljøet i sone A.

7.3.13 Nyere installasjoner på yttervegger

Montering av ventiler, varmepumper, diverse større antenner, parabol, markiser, solcellepanel etc. vil påvirke opplevelsen av kulturmiljøet og kan bare tillates om det monteres svært diskret. Slike installasjoner bør eventuelt installeres på fasader som er lite eksponert fra det offentlige rom. Dette gjelder også kabler og rørføringer. Det er ikke sikkert at slike nødvendige tilpassinger vil være mulig å få utført på alle bygninger. Dette må vurderes ut fra hvert enkelt tiltak, og vil være søknadspliktig i alle soner.

Sone A og B

Slike tiltak er søknadspliktig i sone A og B.

Sone C og D

I sone C og D er det få bygninger der installasjon på yttervegger vil bli en problemstilling, men her vil det også som oftest være søknadspliktig. Sjekk alltid med kommunen og fylkeskommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

Fig. 19 Utelampe i gammel stil. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

7.3.14 Grunnmur

De eldste husene er ofte uten kjeller, eller har kjeller kun under en del av huset. Fra rundt 1850 ble det mer vanlig å benytte hele arealet til kjeller. Det var som regel et hellelagt jordgulv i kjelleren.

Tørrmurt grunnmur av naturstein var i bruk frem til 1900-tallet. I senere tid kan disse grunnmurene ha blitt fuget eller pusset. Fra rundt 1900 ble betong mer vanlig. Noen skjevheter og sprekker er helt naturlig i et eldre

bygg og bør aksepteres så lenge det ikke utvikler seg i negativ retning og fører til tekniske skader på huset. På oppføringstidspunktet for de fleste bygningene i Sogndalstrand var det kun kalk i bruk som bindemiddel til puss og murfuger. Kalken oppfører seg annerledes enn sement, blant annet er den diffusjonsåpen, det vil si at den kan slippe igjennom fukt. I tillegg er den mer plastisk og tar opp bevegelser. Ettersom sementen kom i bruk og var sterkere enn kalk, fortrenget sementen kalken i bygningene. Dessverre ble mange kjellere pusset og fuget med sement som er langt tettere enn kalkmurverk. Det kan føre til tettere kjellermurer med fuktproblematikk som resultat. Ved rehabilitering av kjellermurer er det av stor betydning for et godt resultat at man vet hva slags produkter som bør og ikke bør benyttes. Det kan være en god investering for egen eiendom å benytte en murer som har kunnskap om kalk til slikt arbeide.

For råd om vedlikehold av grunnmurer – se informasjonsskriv om temaet på Riksantikvarens nettsider, www.riksantikvaren.no

Sone A og B

Tiltak og endringer på grunnmur, bortsett fra vanlig vedlikehold, krever dispensasjon i alle soner, særlig strenge krav stilles i sone A.

Sone C og D

I sone C og D er det også søknadspliktig med mindre det er vanlig vedlikehold. Sjekk alltid med kommunen dersom det finnes bygninger der det er aktuelt med slike tiltak.

7.3.15 Overflatebehandling

De fleste husene i Sogndalstrand er i dag hvitmalte. Hvitt var lenge en farge basert på dyre pigmenter, og ofte var kun hovedfasadene hvitmalte, mens baksidene og mindre påkosta hus forble i en rimeligere farge, som for eksempel rødt, oker eller eventuelt umalt.

Det anbefales fargeundersøkelser, men normalt kan sjøhus, naust og uthus males i for eksempel rødt, oker eller hvitt. Det må da benyttes samme farge som eksisterende, eventuelt tilbakeføring.

I bolighus må utvendige dører og dørenes belistning males i en dokumentert tidligere farge eller stilhistorisk riktig farge. Øvrig belistning kan males i en farge som det kan dokumenteres er brukt tidligere. Grunnmuren kan males i en farge det har vært tradisjon for å bruke, men mange murer har sannsynlig vis stått umalt. Det må gjøres fargeundersøkelser ved endring.

Dersom grunnmuren er malt, undersøk hvilken type maling som er brukt. Det finnes tilfeller der grunnmuren er malt med en maling som ikke er diffusjonsåpen, noe som vil kunne gi fuktproblemer i muren. Dersom grunnmuren er malt med en slik type maling, må denne

fjernes før man maler med en diffusjonsåpen malings-type. Her er det av betydning at man rådfører seg med kompetente fagfolk.

Tilstanden til en malt overflate av tre må vurderes ut fra underlaget. Dersom malingen flasser, blærer eller sprekker, er det svært sjelden at dette skyldes treverket. Antakelig er det overflatebehandlingen som ikke er utført på underlagets premisser. Årsaken kan også være manglende lufting bak kledningen. Vær oppmerksom på hvilken type underlag, kledning og hvilken type maling som tidligere er brukt når det skal males på nytt.

Eldre linoljemalte flater har som regel både dybde og glød som ikke finnes i moderne malinger. Dersom huset er malt med linoljemaling frem til nå, bør man fortsette med det. Dersom man skifter kledningsbord, anbefales det å male med linoljemaling. Dette gir en svært god behandling av tettvekst, høvlet kvalitetsvirke. Dersom huset tidligere er malt med en annen type maling, er det mulighet for at linoljen ikke trekker inn i treverket, og man får ikke den gode, impregnerende effekten.

Noen føringer

- Gamle hus skal ikke se nye ut. Det er ikke et mål å fjerne all maling for å få glatte og jevne overflater.
- Gammel maling kan være mer motstandsdyktig

mot svertesopp, den bør ikke skrapes bort dersom den sitter fast.

- En diffusjonsåpen maling kan slippe fukt ut fra konstruksjonen bak.
- mange tilfeller har huset godt av en grundig vask, heller enn en runde med malerkosten. Et rent hus gir bedre motstand mot sopp, og bedre levetid for malingen etc. Ikke bruk for kraftig høytrykksspyling med varmt vann, vannet vil trenge inn i sprekker og dette kan medføre fuktskader og skader i treverket.
- For mange lag med maling kan føre til at profiler i kledning og listverk forsvinner. Vurder derfor nøye om oppmaling er nødvendig.
- Grundig forarbeid er viktig.
- Det skal normalt benyttes linoljemaling på flater som tidligere er malt med linolje. På nytt høvlet treverk anbefales også linoljemaling.

Mer informasjon i Riksantikvarens informasjonsskriv «Maling av eksteriør på verneverdige bygninger».

Sone A, B, C og D

Vanlig vedlikehold, som for eksempel maling av samme type og farge som på eksisterende bygning, kan gjøres uten dispensasjon i alle soner. Se føringer ovenfor. Endring av type maling, farge, omfattende skraping av maling og liknende kan ikke gjøres uten dispensasjon. Ved

Her vises det tydelig at bygningen fra gammelt av har hatt annen farge på gårdsside enn mot gata. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

tvil om overflatebehandling ta kontakt med kommunen og fylkeskommunen, og eventuelt spesialister.

7.3.16 Gater, plasser og tun

I gårdsrom har det tradisjonelt vært brukt store skiferheller eller flate stein. Heller på plasser, i gårdsrom og i hager ble lagt i stampet sand eller jord. Treplattinger i uteareal skal i utgangspunktet unngås.

Gater var tradisjonelt dekket med sand og grus. Det var først i 1950-årene gatene ble asfaltert. I dag er gatene asfaltert, noen steder ligger steinheller eller brostein langs husveggene.

Opplevelsesverdien i gatene, særlig i sone A, er størst dersom man klarer å bevare det rustikke og litt røffe preget som Sogndalstrand hadde i tidligere tider. Dette gjør opplevelsen av Sogndalstrand som et gammelt ladested mer autentisk.

Sone A og B

Endringer som ikke er vanlig vedlikehold krever dispensasjon i sone A og B. Det er strengere krav i sone A enn i sone B. For eksempel vil lett planering, legging av heller o.l. kreve en dispensasjon. Bytte av en ødelagt steinhelle med en lik steinhelle vil være vanlig vedlikehold.

Sone C og D

I disse områdene er det mye diverse innmark, beite og utmark, men tiltak på eksisterende tun vil være søknadspliktig. Kontakt kommunen og fylkeskommunen om du er i tvil.

7.3.17 Tilbygg, påbygg, nybygg og brygger

Dersom man ønsker et tilbygg, påbygg eller nybygg, må man søke om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene. Eventuelle søknader må i hvert enkelt tilfelle vurderes individuelt og i forhold til fredningen med tilhørende bestemmelser. Søknaden vurderes også mot arkitekturen, byggeskikk/stil og størrelsen på det bygget som ønskes, mot helheten i kulturmiljøet og hvilke kulturhistoriske verdier tiltaket kan komme i konflikt med blant annet det opprinnelige huset.

Det har tidligere blitt gitt enkelte dispensasjoner for tilbygg for bad for at husene skal kunne fungere som boliger. Det har som regel vært et krav at disse endringene ble gjort på husets bakside eller på et lite eksponert sted for å ta hensyn til kulturmiljøet. I Sogndalstrand er målet å bevare husene og kulturmiljøet slik at det er mest mulig autentisk, man vil derfor helst unngå tilbygg, påbygg og nybygg. Dersom man vil søke om dispensasjon må det foreligge særlig grunn, og tiltaket må kunne vurderes som en mindre vesentlig endring. Selv om søker mener disse kriteriene er oppfylt, vil tiltaket måtte vurderes ut fra forskriften, og ut fra hensyn til påvirkningen dette vil ha på kulturmiljøet.

Et tilbygg, uansett størrelse, standard og krav til utførelse, vil endre bygningens uttrykk og påvirke miljøet rundt. Tilbygg, påbygg og nybygg blir sett på som permanente inngrep, og det må derfor foreligge grundige vurderinger ved en eventuell dispensasjon.

Ved en eventuell påbygging må det vurderes hvor eksponert påbygget er/blir, både i forhold til selve bygningen og resten av kulturmiljøet. Det bør være stedstilpasset, og ha en underordnet og oppsluttende arkitektur i forhold til bygningen og miljøet den står i. Det bør være synlig at det er et påbygg, men ikke en sterk kontrast. Det er ikke tradisjon for brygger inne i Sogndalstrand, og det er ikke ønskelig at det etableres brygger. Båtene ble som regel heist opp under naustet.

Sone A, B, C og D

Søknad om dispensasjon for tilbygg, påbygg eller nybygg er et krav i alle soner. I sone A er det en svært streng praksis når det gjelder hva som kan tillates av tilbygg, påbygg eller nybygg. I sone B er det mulighet for å gi dispensasjon for oppføring av bolighus på ledige tomter som kan få tilkomst fra eksisterende veinett. I tunet på gnr. 46 bnr. 1 og 31-33 i sone C1 kan eksisterende våningshus/driftsbygning ombygges eller rives og gjenoppføres når dette tilpasses miljøet (størrelse, utforming og materialbruk), og dersom det foreligger en dispensasjon for dette.

7.3.18 Tilbakeføring

Med tilbakeføring menes en endring som bringer et kulturminne (hus, hage eller anlegg) helt eller delvis tilbake til en tidligere tilstand. Sogndalstrand kulturmiljø er fredet slik det var på fredningstidspunktet. Det er ikke alltid positivt å tilbakeføre til tidligere tilstand. Dette gjelder særlig bygg som har blitt vesentlig endret/påbygd. Uheldige endringer/inngrep kan med fordel tilbakeføres. Også endringer i vår egen nære fortid er en del av vår historie som kulturmiljøfredningen skal sikre. Tilbakeføringer må være i tråd med formålet med fredningen.

- Ved eventuell tilbakeføring til tidligere tilstand skal dette være tilstrekkelig dokumentert. Eldre fotografier, beskrivelser fra eldre personer og tolking av fysiske spor er god hjelp.
- Hus og hager som er vesentlig ombygd lenge før fredningen ble vedtatt, dvs. har fått endret mønehøyde, takvinkel, bredde osv. bør normalt bevares i den formen de nå har. Der eldre hovedform er intakt, mens kledning og/eller vinduer er endret, kan tilbakeføring være aktuelt.

Sone A, B, C og D

Eventuell tilbakeføring er søknadspliktig og krever dispensasjon fra fredningen.

Sjøhus før ombygging. © Kjell Andresen, Riksantikvaren.

Sjøhus tilbakeført til opprinnelig form. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Det er ikke riktig å tilbakeføre hus som både har endret form og materialbruk. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Hovedformen og noen viktige detaljer er intakt. Tilbakeføring av vindustype og kledning bør kunne tillates ved dispensasjon. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

Strandgata 17. Huset har uendret hovedform og taktekkning, men kledning og vinduer er sterkt endret. Eventuell tilbakeføring kan vurderes, men krever dispensasjon. Foto: Solveig Roti Dahl, RFK.

6.3.19 Parkering og garasjer

Den gamle spinneritomten er vurdert som en god lokalisering for parkeringsplasser. Etablering av nye parkeringsplasser skal alltid omsøkes. Det er ønskelig med bedre tilrettelegging for parkering, noe det arbeides med.

Sone A

Svært få eiendommer i sone A har garasje, og bare unntaksvis kan forholdene ligge til rette for at garasje kan innpasses som nybygg eller tilbygg. Dette vil eventuelt kreve en dispensasjon.

Sone B

I sone B kan det, stedvis i området med nye bolighus, vurderes å gi dispensasjon for garasje om øvrige forhold tillater dette, se punkt 6.3.17. Kommunen må kontaktes for å avgjøre om søknaden også må behandles i henhold til plan- og bygningsloven.

Sone C og D

Sone C er mye diverse typer innmark, utmark og jordbruksområder, og sone D omfatter amfiet og moloen. I sone C er det viktig å ta vare på kultur- og jordbrukslandskapet, og inngrep i kultur/naturlandskapet bør unngås. Det er ikke sikkert det vil bli behov for parkering i disse områdene, men sjekk alltid med kommunen og fylkeskommunen. Det har vært ønske om å tilrettelegge for bobilparkering i amfi/molo-området.

7.4 Hager

Hagene er en viktig del av kulturmiljøfredningen i Sogndalstrand. Hagene var tidligere viktige arealer for både nyttevekster og prydevekster.

- Det må søkes om dispensasjon for endringer av fast belegg for uteoppholdsplasser. Nye behov skal i størst mulig grad løses som videreføring av eldre tradisjoner, f. eks. legging av natursteinheller i stedet for oppbygging av terrassegulv av treverk, ved at man velger tørrmurte steintrapper og støttemurer osv. Treplattinger bør unngås.
- Utskiftning av bærbusker og frukttrær som utgjør en viktig del av kulturmiljøet forutsettes å skje med busker og trær av samme art. Unngå arter som er fremmed for området, som for eksempel tuja. Benytt stedegne og kulturhistoriske vekster, gjerne med frø, avleggere eller poding.
- Det er ikke ønskelig med nyetablering av bed, men heller en videreføring av eksisterende strukturer og vekster. Eventuelle nye bed bør etableres på en tradisjonell måte.

Sone A, B og C

Større reparasjoner som f. eks. ommuring av trapper og støttemurer, fornying av større deler av gjerder, felling av plantede frukttrær osv. krever søknad og dispensasjon.

Forskriften sier at hager i sone A skal forvaltes strengt. For hagene i sone B som stort sett består av nye bolig-hus med moderne hager bør bare tiltak som vil endre hagen bort fra vanlig villahagekarakter trenge søknad og dispensasjon. Det finnes unntak med naturhager innenfor kulturlandskapet, her skal hagene beholde de viktige naturlandskapstrekkene, og ikke opparbeides som villahager med plen etc.

For å bevare kulturmiljøet må hagene i sone A og C beholde sin karakter og sine konstruksjoner (murer, trapper, grusganger, gjerder osv). Verdifulle kulturvekster bør søkes bevart. Vanlig skjøtsel kan gjøres uten søknad. Dette kan f. eks. være årlig hagestell, beskjæring av busker og klipping av hekk, foryngelsesbeskjæring av frukttrær og andre trær, felling av viltvoksende (selvsådde) trær som bjørk, selje, or osv, utskifting av råtne deler i gjerder (med tilsvarende), stabilisering av løse steiner i murer og trapper osv.

I sone C er det også store deler beitemark, slåttemark, annen innmark og utmark, se punkt 6.5.

Sone D

Sone D er stort sett amfi og moloområdet, her er det ikke etablert hager.

7.5 Kultur- og jordbrukslandskap

I jordbrukslandskapet finner vi gammel slåttemark, gamle åkre, tufter, gjerder av netting og stein, veifar og ulike typer bygninger. Alle slike elementer er fredet.

- Det kan ved dispensasjon tillates mindre bygninger og anlegg for landbruksdrift. Dette kan være bygninger for ly og foring av beitedyr, gjerder på nye plasser, sankeinnretninger m.m. Nye bygninger kan være gjenreising på eldre tufter. Eldre steintufter må ikke ødelegges/bygges om.
- Det er ikke søknadspliktig med vanlig skjøtsel som holder vegetasjonen nede. Vanlig skjøtling er for eksempel å beskjære og styve trær.
- Det er viktig å hindre gjengroing og holde vegetasjonen nede. Beiting er et godt tiltak. Store grantrær der det er fare for rotvelt bør felles. Enkeltrær av gran kan felles uten dispensasjon, ved felling av hele granfelt bør det søkes dispensasjon.
- Ved felling av plantede løvtrær skal det søkes dispensasjon, men ikke ved beskjæring.
- Selvgrodde trær og busker kan felles/ryddes uten dispensasjon.
- Viktige enkeltrær/trerekker i kulturmiljøet/-landskapet bør bevares.
- Steingjerder kan ikke fjernes.
- Eksisterende nettinggjerder kan ikke fjernes.

Sone C

Steingjerder tillates ikke fjernet, men kan repareres til opprinnelig høyde der dette er nødvendig av hensyn

til beite. Hvis opprinnelig høyde ikke er tilstrekkelig for å holde beitedyr innen grensene, kan det ved dispensasjon settes opp gjerde ved siden av eller oppå eldre steingjerde. Hvis et steingjerde skaper et u hensiktsmessig skille i et beite, kan det gis dispensasjon til en åpning (med eller uten grind) for at beitet kan drives som en samlet enhet.

Utskifting av staur og netting regnes som vedlikehold og er ikke søknadspliktig.

Etablering av "gjerdeklyv" og oppsetting av informasjonsskilt for å hindre uønsket tråkk, er tiltak som trenger dispensasjon, men dette vil normalt bli gitt når skjøtselen er i samsvar med formålsparagrafen. Grantrær kan felles uten dispensasjon, men for hele plantefelt av gran bør det søkes dispensasjon. Felling av løvtrær er søknadspliktig, men ikke beskæring og skjøtsel.

Ta kontakt med Rogaland fylkeskommune om du er i tvil.

Kulturlandskap i Sogndalstrand Foto: RFK.

Behandling av vegetasjonen

Hovedtiltaket for å oppfylle fredningsformålet i kulturlandskapet rundt tettbebyggelsen er beiting, slått og vegetasjonsrydding, og bestemmelsene ovenfor er utformet for å legge til rette for dette. Landskapet gror raskt igjen, og dette er ikke ønskelig. Tidligere var sviing av lynghei vanlig, men det er et svært strengt regelverk rundt dette på grunn av fare for brannspredning.

I innmarksarealene på Årossida, langs sjøen rundt Årosåsen og på Bakkane bør arealene ha et mest mulig gresspreg med spredte løvtrær, mens Årosåsen bør være preget av lyng- og gressvegetasjon.

Ved rydding av løvtrær i lysåpent landskap er hovedproblemet å unngå rotskudd fra stubbene. Det skal beites svært intensivt for å unngå at rotskuddene utvikler seg til krattskog. For å redusere antallet og livskraften i rotskuddene bør man ikke fjerne mer enn halvparten av stammene der flere trær vokser ut av samme rot. Man kan foreta en ny halvering noen år senere.

Erfaringsvis gir hogst på ettervinteren og våren mer

rotskudd enn hogst om høsten. Bruk av lovlig plan-tevernmidler kan vurderes, men de som ikke vil bruke dette bør respekteres. Rotskudd kan også reduseres ved å kappe stammen et stykke ovenfor rota og kappe ned den høye stubben når stubben er død.

I tillegg til løvtrærne er det plantet noen grantrær i kulturlandskapet som må betegnes som fremmedelementer. Disse trærne bør felles før de blir så store at rotvelt gir skade. Ved felling bør stammene fraktes ut av området eller leveres til godkjent deponering.

Einer i gressmark og lynghei bør felles med rydnings-sag, legges i dunge og fjernes eller leveres til godkjent deponering.

Konsekvensene av gjengroing fører til endring av landskap, vegetasjon og dyreliv. I Sogndalstrand er kulturlandskapet og restene etter byjordbruket en viktig del av kulturmiljøet man ønsker å verne. Endring av kulturlandskapet vil bryte med verneformålet i Sogndalstrand. Et av de bedre virkemidlene som kan brukes for å holde i hevd det gamle kulturlandskapet på er beiting. Det er ønskelig med beiting for å hindre gjengroing og endring av kulturlandskapet. En mulighet er å lage skjøtselsavtaler med grunneiere og bønder, etablere beitelag og det er også muligheter for å søke økonomisk støtte til skjøtsel.

7.6 Energisparing i gamle hus

Det er fullt mulig å energieffektivisere uten å ødelegge bygningens karakter og historie. Noen ganger kan det gjøres uten store kostnader, samtidig som utgiftene til oppvarming reduseres og komforten i huset forbedres. Etterisolering og tetting gir bedre standard så sant man passer på at det slipper inn nok frisk luft, og at ventilasjonen er tilfredsstillende. Svært omfattende energisparetiltak må vurderes grundig, også sett opp mot kost/nytte.

Eldre bygninger krever ofte mer energi til oppvarming enn nyere bygninger, selv om de energieffektiviseres. Men ettersom gamle hus allerede er bygget, er klimabelastningen ved selve byggingen (produksjon av materialer, transport, bygging) allerede tatt. Eksisterende hus er derfor en stor ressurs, som vi må fortsette å bruke og ta vare på.

Hvordan vi bruker husene våre, har også stor betydning. Godt vedlikehold og bruk av materialer og bygningsdeler med lang holdbarhet betyr at man ikke trenger å produsere og skifte ut bygningsdeler så ofte.

For gamle hus er det ekstra viktig å gjennomføre energieffektiviseringstiltak på husets premisser. Store endringer på bevaringsverdige fasader må unngås. Det vil i de fleste tilfellene ha god effekt å isolere mot loft og kjeller heller enn å isolere i vegg. Dette er også tiltak som i liten eller ingen grad endrer husets utseende.

Montering av innvendige vevinduer er et annet tiltak som kan ha god effekt mot varmetap. I det freda kulturmiljøet må endringer på fasadene unngås, og dispensasjon må foreligge før endringer kan gjennomføres. Store endringer av interiøret kan være uheldig, men dette er ikke underlagt kulturmiljøfredningen.

Like viktig er det å unngå tiltak som fører til fukt- og råteskader eller dårlig innelima. Derfor er det viktig å forstå hvordan huset fungerer, og å være klar over konsekvensene av de ulike tiltakene. Se gjerne Riksantikvarens informasjonsark i serien Kjenn ditt hus om hvordan laftehus, reisverkshus, bindingsverkshus og murhus fungerer konstruktivt og bygningsfysisk, og hva man særlig må passe på når man skal gjennomføre endringer.

Det finnes ikke noen fasit på hva som er den beste løsningen når man skal gjennomføre energisparetiltak. Hvert hus har sin egenart både teknisk, arkitektonisk og bruksmessig og må derfor vurderes individuelt. Ofte bør fagfolk med god kjennskap til tradisjonell bygningsteknologi, håndverk og bygningsfysikk kobles inn for å sikre at man gjennomfører de rette tiltakene på rett måte.

Riksantikvaren har en egen nettside med veiledning for energisparing i gamle hus.

7.7 Brannsikring

Det ble vedtatt forskrift for brannsikring av deler av Sogndalstrand av Sokndal kommune 5. juni 1997. Det har etter dette vært vedtatt flere lokale forskrifter. Disse finnes hos kommunen og på nettsiden til lovdata (www.lovdata.no). Det finnes ikke et lovverk som spesifikt tar for seg brannsikring i vernet trehusbebyggelse, men det finnes flere lover og forskrifter der brannsikring inngår, for eksempel Lov om kulturminner, lov om vern mot brann, eksplosjon og ulykker med farlig stoff og om brannvesenets redningsoppgaver, Plan- og bygningsloven osv.

Brann er en stor fare i kulturmiljøer med trehusbebyggelse, og en brann vil gjøre uerstattelig skade på slike kulturverdier. Man vil aldri kunne gjenopprette slike skader, og kopier og gjenoppbygging vil aldri bli en fullgod erstatning.

Trehusbebyggelsen i Sogndalstrand ble oppført hovedsakelig på 1800-tallet. Det var da helt andre krav til brannsikring, det er derfor lav bygningsmessig brannsikkerhet i deler av Sogndalstrand, særlig i trehusbebyggelsen på Strandåsida. Bygningene står tett, noe som gjør at spredningsfaren for brann er stor. Det er også en del fasader som ikke er tette og bygningsmaterialene er brennbare med høy brannenergi.

I 2008 bestilte Sokndal kommune en analyse av brannsikkerheten i Sogndalstrand, og i 2009 ble det utarbeidet en analyse av brannsikkerheten i deler av Sogndalstrand, samt en brannsikringsplan.

I 2009 ble det gitt økonomisk støtte fra Riksantikvaren til gjennomføring av brannsikringsplanen. Det ble satt opp brannvegger mellom tettbygde hus og montert sprinkleranlegg på utsiden av flere hus i sone A. 20 bygninger fikk montert fasadesprinkling. Det ble også montert brannalarmanlegg, røykdetektorer og jordfeilbrytere på flere hus i sone A.

I 2015 ble det tildelt nye midler fra Riksantikvaren til brannslanger og brannvegger, samt oppgradering av brannmotstand i vegger.

Brannsikring er et pågående arbeid, og det vil alltid kreve en del vedlikehold og kontroller for å sikre kulturmiljøet. Det er også viktig at aktuelle forskrifter blir fulgt opp. For å få mer utfyllende informasjon kan man kontakte Sokndal kommune.

7.8 Avsluttende kommentar

Vi håper at forvaltningsplanen kan gi bakgrunnsinformasjon, gode råd og retningslinjer om hvor man kan søke råd, hvilke arbeid som krever dispensasjon og annen informasjon som kan være god å ha når man er eier, fester eller har interesser i et fredet kulturmiljø som Sogndalstrand. En slik veiledning som dette kan aldri bli helt utfyllende for det er ikke mulig å se for seg alle de problemstillinger som kan komme opp. Det er derfor viktig at dersom man har spørsmål, må man ta kontakt med kommunen og fylkeskommunen for å få råd og hjelp.

Det er også slik at det vil kunne komme nye reguleringsplaner, stortingsmeldinger og fornyinger av lovverk og forskrifter som kan få betydning for hvordan Sogndalstrand kulturmiljø skal forvaltes.

8 Litteraturliste og kilder

8.1 Litteratur

Barstad, S. O. 1992: Sokndal -bygden i tekst og bilder. Lions Club Sokndal.

Brandsberg, R. 1998: Sogndal Ladested, Sokndal og Egersund i eldre og nyere tid. Egersund.

Jonsson, S., Feyling, C.E, Jacobsen, A. 1987: Sokndal gjennom 150 år – et tilbakeblikk på tidligere tider. Sokndal kommune.

Økland, O.N. 1998: Sogndal ladested – historiske tilbakeblikk. Sokndal kommune.

8.2 Andre kilder

Andresen, K. 2005: Sogndalstrand kulturmiljø – foreløpig utkast til forvaltningsplan. Riksantikvaren.

Eikanger, M. 2009: Analyse av brannsikkerheten i deler av Sogndalstrand med brannsikringsplan.

Eikanger, M. 2009/2010: Prosjektrapport Brannsikring av Sogndalstrand.

Eikanger, M. 2016: Prosjektrapport Brannsikring Sogndalstrand – Utvendige brannslanger.

8.3 Diverse nettsteder:

www.riksantikvaren.no

www.lovdatab.no

www.byggogbevar.no

Den eldre bygningsmassen i Sogndalstrand er dokumentert av arkitektene Hansteen og Aanensen i samarbeid med Egil H. Grude. Dokumentasjonen består av skisseoppmålinger supplert med beskrivelser, fotografier av eksteriør og noen interiører og detaljer, gjennomgang av branntakster, eldre fotografier og annet historisk materiale. Denne informasjonen finnes nå hos Dalane Folkemuseum.

Kulturlandskapet rundt Sogndalstrand ble i 1979 registrert av H. Strand og S. Jørgensen i forbindelse med deres hovedoppgave ved NLH.

8.4 Oversikt over arbeidet med planen

Oppstartmøte med Rogaland fylkeskommune og Riksantikvaren ble gjennomført 04.04.2017. Det ble gjennomført innmåling og merking av enkelte grensepunkt 25.04, samt samarbeidsmøte mellom Riksantikvaren og Rogaland fylkeskommune 26.04.2017.

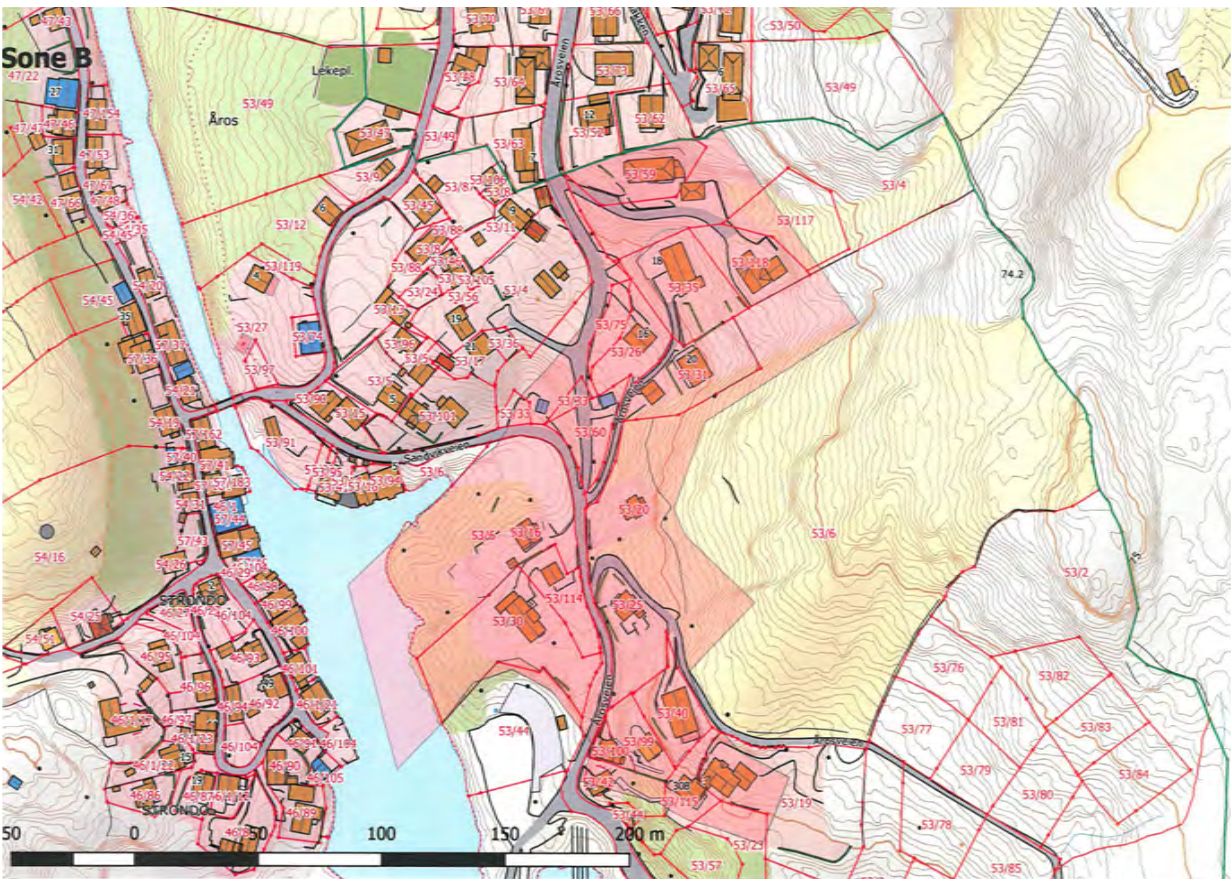
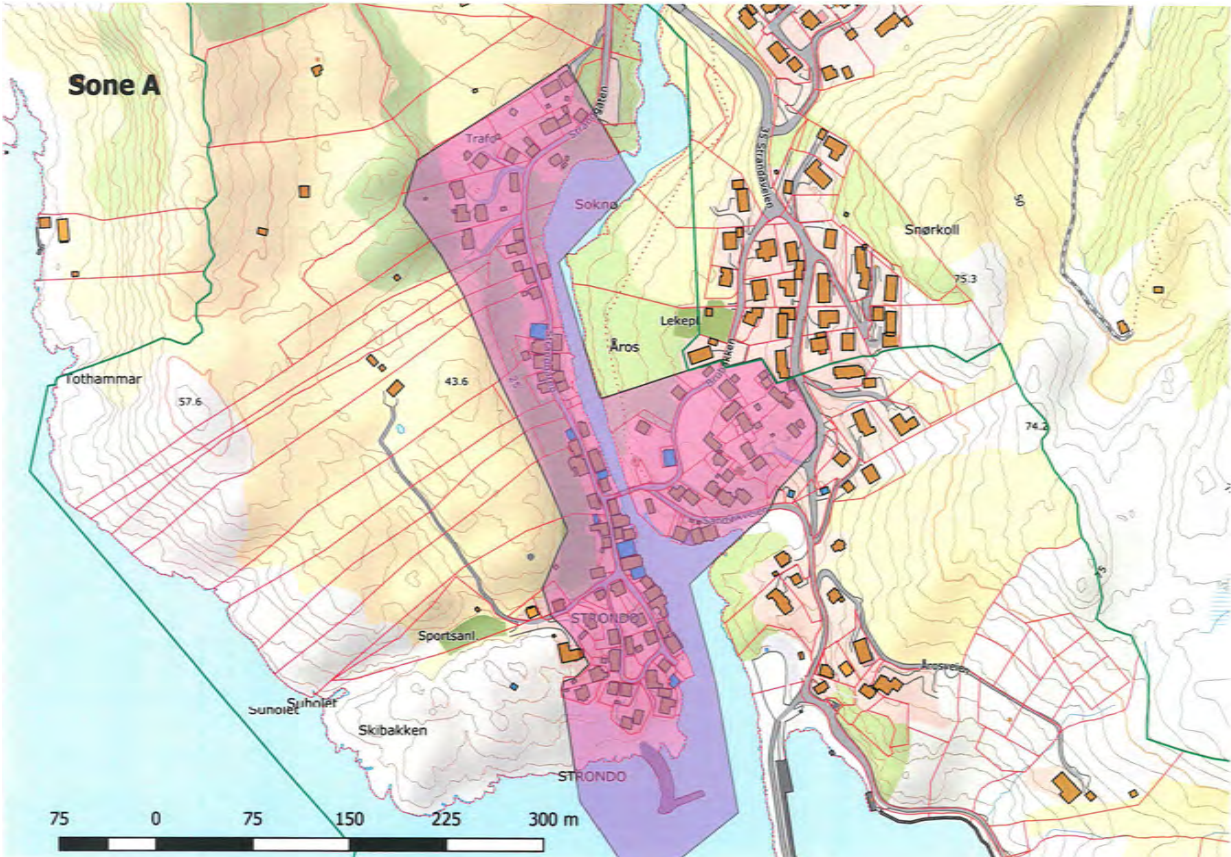
Det ble 13.06.2017 gjennomført et samarbeidsmøte mellom Rogaland fylkeskommune og Sokndal kommune for å få klargjort hvilke problemstillinger som var mest aktuelle, og burde belyses bedre i forvaltningsplanen. Informasjonsmøte om forvaltningsplanen ble holdt i bedehuset i Sogndalstrand 12. september. Møtet ble varslet i Dalane Tidende og Stavanger Aftenblad, samt at det ble lagt ut informasjon på Sokndal kommune sine hjemmesider og lagt ut informasjonsskriv på Sogndalstrand kulturhotell.

Noen av organisasjonene som ble invitert med i arbeidet i 2000 fikk også e-post med informasjon og invitasjon til møtet. På informasjonsmøtet ble det gitt diverse informasjon om fredningen og forvaltningsplanen, folk fikk stille spørsmål og fikk informasjon om at de kunne komme med innspill til forvaltningsplanen i to uker fremover etter møtet.

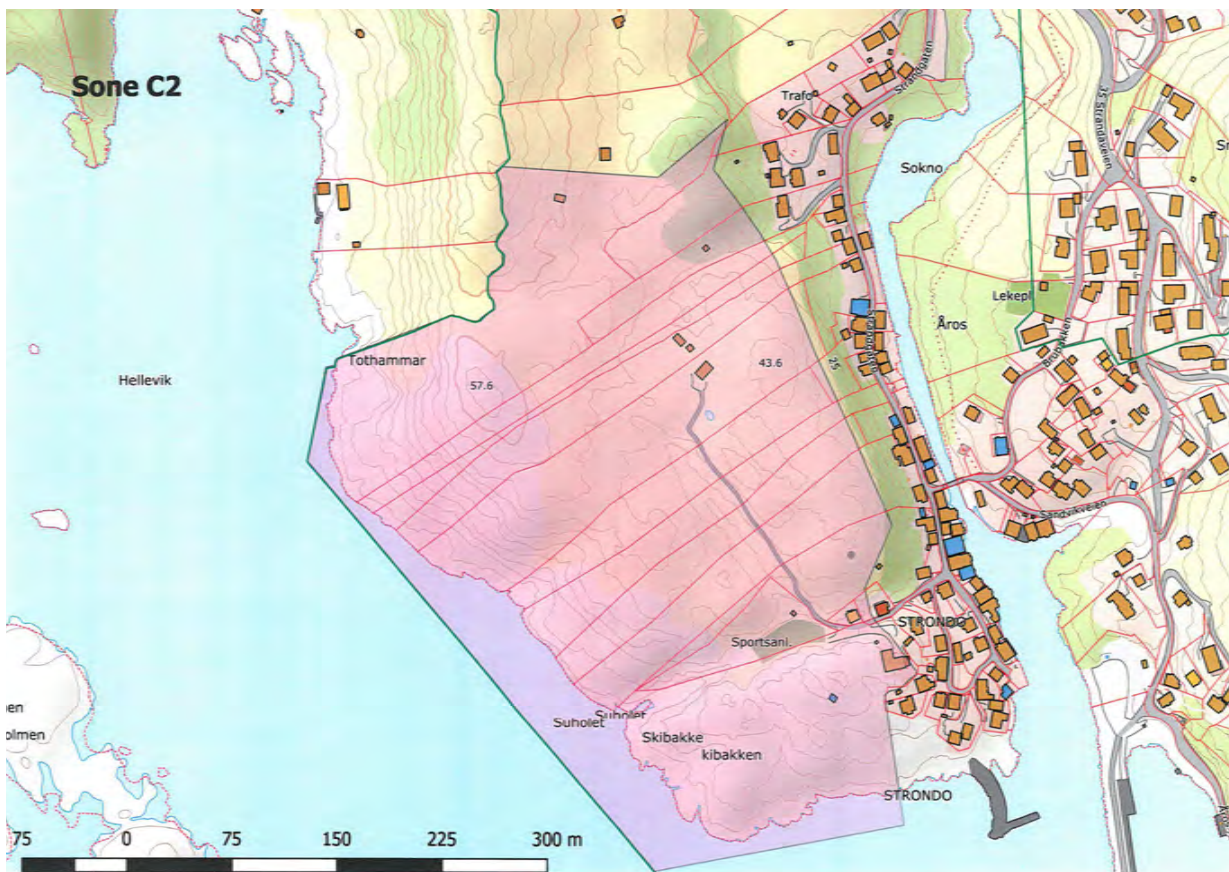
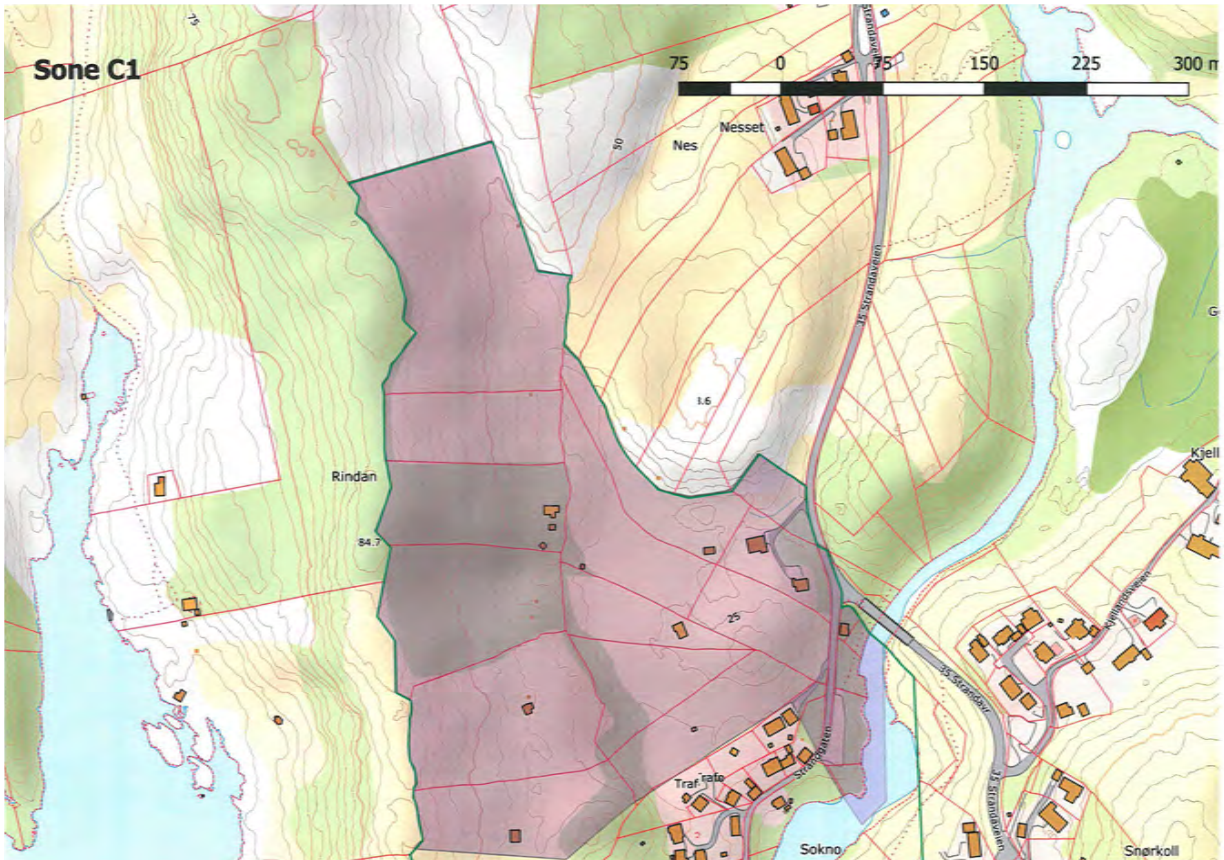
Etter forespørsel fra deltagere på informasjonsmøtet satte Rogaland fylkeskommune 02.11.2017 opp litt flere merker i terrenget for å synliggjøre grensene mellom de ulike sonene. Forvaltningsplanen er planlagt ferdig innen 2017.

9 Vedlegg

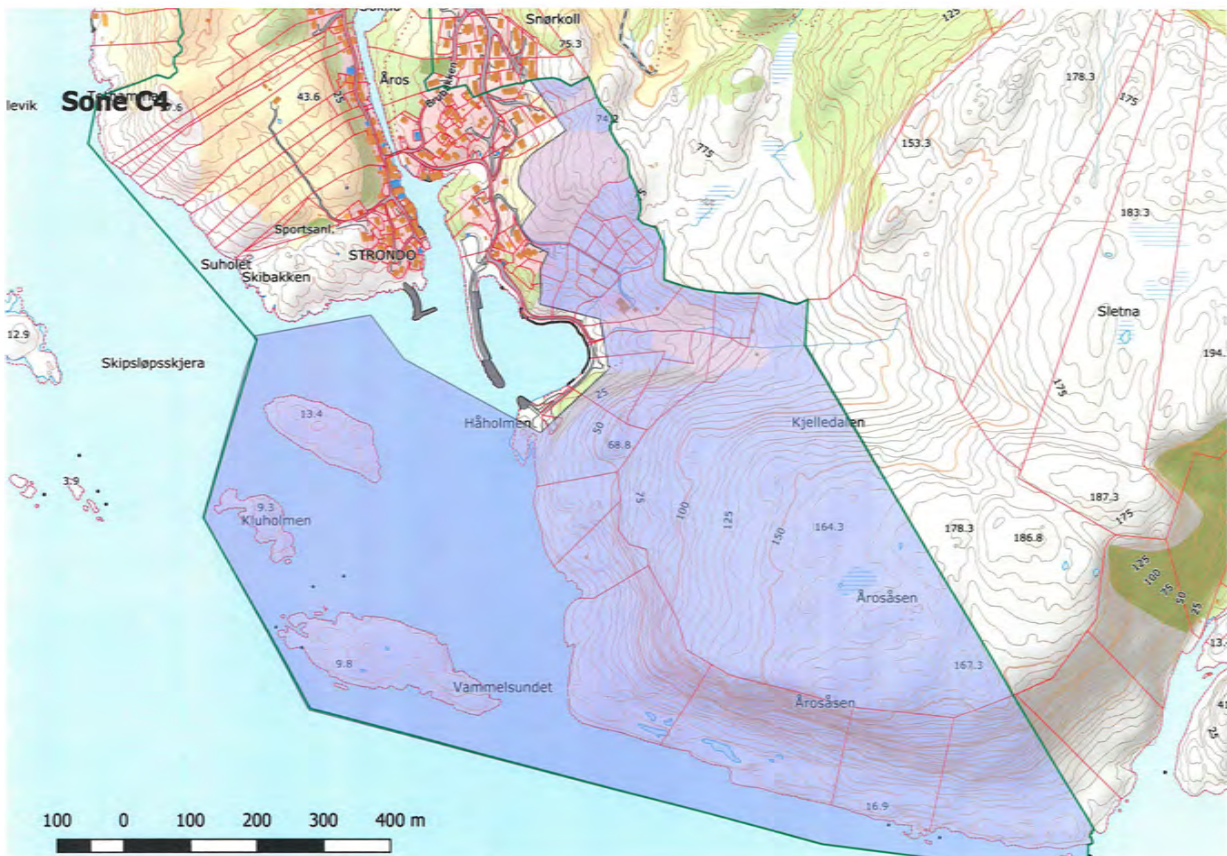
9.1 Oversiktskart - sone A og B

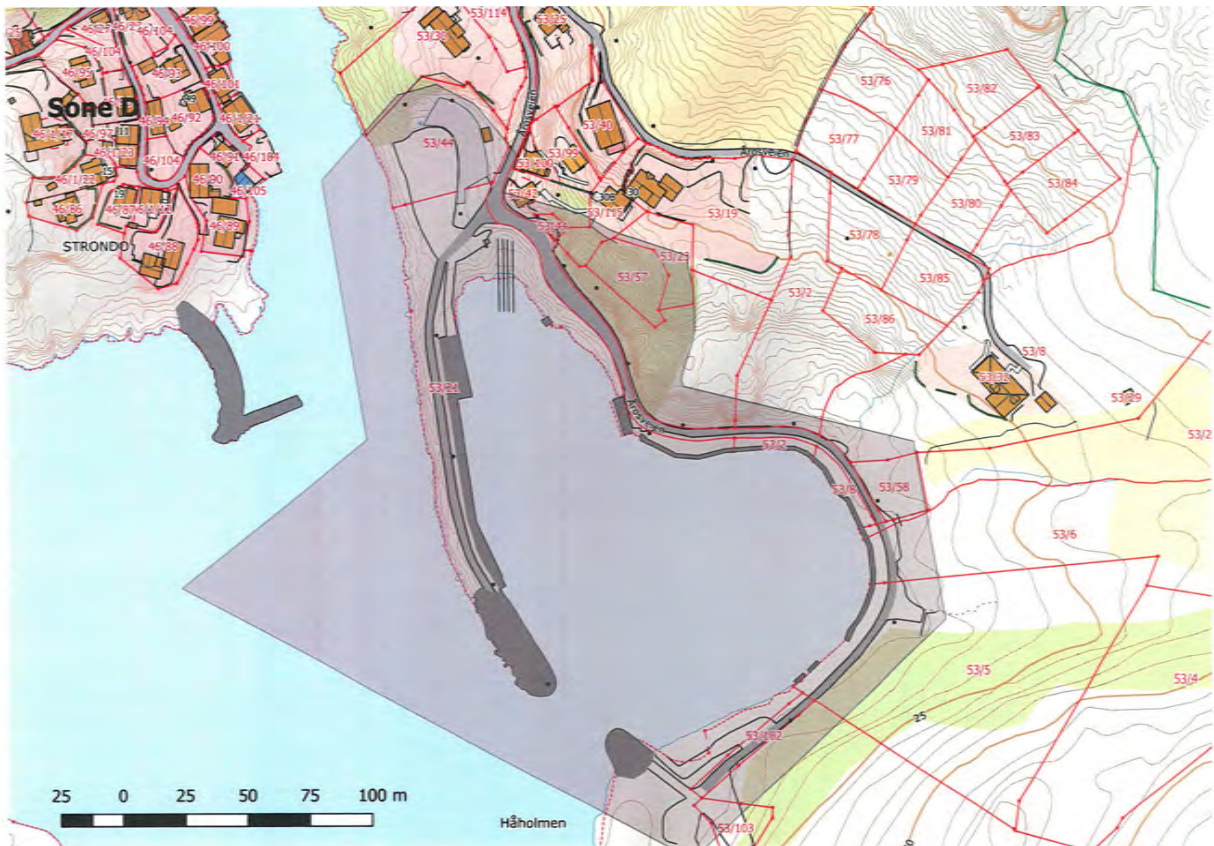
9.1 Oversiktskart - sone C1 og C2

9.1 Oversiktskart - sone C3 og C4

9.1 Oversiktskart - sone D

Forskrift om fredning av Sogndalstrand kulturmiljø, Sokndal kommune, Rogaland.

Dato	FOR-2005-06-24-705
Publisert	11 2005 hefte 3
Ikrafttredelse	24.06.2005
Sist endret	
Endrer	
Gjelder for	:Sokndal kommune, Rogaland
Hjemmel	LOV-1978-06-09-50-§20, LOV-1978-06-09-50-§16, LOV-1978-06-09-50-§17, LOV-1978-06-09-50-§18, LOV-1978-06-09-50-§21
Kunngjort	30.06.2005
Kortittel	Forskrift om Sogndalstrand kulturmiljø

Kapitteloversikt:

Del 1. Omfang og formål

Del 2. Fredningsbestemmelser

Del 3. Forvaltende myndighet, iverksetting m.m.

Fastsatt ved kgl.res. 24. juni 2005 med hjemmel i lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner § 20, jf. § 16, § 17, § 18 og § 21. Fastsatt av Miljøverndepartementet.

Del 1. Omfang og formål

§ 1. Avgrensning

Det fredete området omfatter helt eller delvis eiendommer og bruksrettigheter innenfor følgende gnr. i Sokndal kommune:

Gnr. 46 Haneberg, gnr. 47 Årstad, gnr. 53 Åros, gnr. 54 Neset, gnr. 57 Frøyland og gnr. 78 Tothammer, med et område i sjø.

Kulturmiljøet dekker et areal på om lag 1,16 km² fordelt med ca. 344 da sjøareal og 820 da landareal.

Grensene for fredningsområdet går fram av kart datert Miljøverndepartementet juni 2005.

De nøyaktige grensene på land skal merkes i marka etter nærmere retningslinjer fra forvaltningsmyndigheten, og knekkpunktene bør koordinatfestes.

Fredningsforskriften og kartet oppbevares i Sokndal kommune, Rogaland fylkeskommune, hos Riksantikvaren og i Miljøverndepartementet.

§ 2. Formål

Formålet med fredningen er å bevare et kyst-tettsted av nasjonal verdi, utviklet i den forindustrielle perioden bl.a. på basis av sjøbruk og jordbruk. Strukturene i bebyggelse og jordbrukslandskap er i liten grad endret siden siste halvdel av 1800-tallet. Både overordnede trekk i miljøet, enkeltelementer og sammenhengen mellom disse skal bevares.

§ 3. Sonedeling av kulturmiljøet

Innenfor området er det variasjoner med hensyn til verneverdier og hva som kan aksepteres av endringer og nye tiltak. I forslaget til fredning er området derfor delt inn i soner A-D. Ved forvaltning innenfor sonen som på vedlagt kart datert juni 2005 er markert som sone A, skal særlig strenge hensyn til kulturminneverdiene legges til grunn. Forvaltningsplan skal gi utfyllende retningslinjer for forvaltning av fredningsbestemmelsene innenfor hver sone.

§ 4. Forvaltningsplan og skjøtsel

Det skal utarbeides forvaltningsplan som beskriver hvordan fredningen bør følges opp i praksis innenfor sonene A-D i kulturmiljøet. Det kan også utarbeides skjøtelsesplaner der dette er nødvendig.

Dersom det er nødvendig av hensyn til formålet med fredningen, kan forvaltningsmyndigheten gjennomføre skjøtsetiltak, jf. kulturminneloven § 21.

§ 5. Fredningsstatus for automatisk fredete kulturminner

Fredningen innebærer ingen endring i fredningsstatus for automatisk fredete kulturminner eller skipsfunn i området, jf. kulturminneloven kap. II og IV.

Del 2. Fredningsbestemmelser

§ 6. Kulturmiljøet

I det fredete området må det ikke uten særskilt tillatelse jf. forskriften § 8 iverksettes tiltak, virksomhet eller ferdsel som er egnet til å skade eller skjemme kulturmiljøet og kulturminnene eller på annen måte er i strid med formålet med fredningen eller prinsipper nedfelt i forvaltningsplanen. Dette gjelder bl.a.:

1. Å oppføre, rive, eller endre bygninger, murer, gjerder, større tekniske installasjoner, eller anlegg for reiseliv og rekreasjon, mv. Med endring forstås også nytt materialvalg på bygninger som f.eks. skifte av malingtype, panel, takstein.
2. Å foreta bakkeplanering, uttak og oppfylling av masse, drenering eller annen form for tørrlegging, utvidelse av parkeringsplass eller veg for biltrafikk, endring av gatebelegg eller terrasser i landskapet, skogplanting eller nydyrking.
3. Å foreta inngrep eller bruksendring som kan endre offentlig eller privat byrom som gateløp, plasser, hager, gårdsrom og jordbrukslandskap, med hensyn til utforming, avgrensing eller karakter. Med inngrep og endring forstås også planting eller fjerning av busker og trær.
4. Tilplanting av åker, eng, beitemark, utmark, vegfar og stier.
5. Oppsetting av større skilt- og reklameinnretninger.
6. Motorisert ferdsel på land utenom opparbeidede veger og parkeringsplasser.

Listen er ikke uttømmende.

§ 7. Bestemmelsene i § 6 er ikke til hinder for

1. Vanlig vedlikehold av bygninger, hager, anlegg for kraftforsyning og vannforsyning, avløp, drenering, kommunikasjon, moloanlegget, andre tekniske anlegg og byggverk mv.

2. Vanlig vedlikehold av gater, veier og stier uten at standarden på veier som er opparbeidet til motorisert ferdsel blir endret.
3. Beiting som ikke er i strid med formålet med fredningen samt oppføring av enkle gjerder i forbindelse med beiting.
4. Styvning av trær, rydding av beite og stier som er utsatt for gjengroing.
5. Jordbruksdrift som ikke er i strid med formålet med fredningen på eksisterende dyrket mark, beite og utmark.
6. Tilrettelegging for friluftsliv forutsatt at det ikke innebærer skjemming av eller skade på kulturminner eller kulturmiljøet.
7. Videreføring av eksisterende næringsvirksomhet. Etablering av ny næringsvirksomhet som ikke medfører fysiske inngrep i kulturmiljøet.
8. Forskning og dokumentasjon av dertil godkjente instanser i alle deler av kulturmiljøet og kulturminnene.
9. Jakt og fiske etter viltloven, lakse- og innlandsfiskeoven og saltvannsfiskeoven.
10. Motorisert ferdsel i forbindelse med tilsyn og jordbruksdrift dersom dette ikke er egnet til å motvirke formålet med fredningen.
11. Nødvendig fornyelse av busker og trær. Utskifting av beplantning som utgjør en viktig del kulturlandskapet eller kulturmiljøet forutsettes å skje med busker og trær av samme sort.
12. Ombygging av eksisterende våningshus og driftsbygning og eventuelt riving og oppføring av nye i tunene innenfor sone C1. Det er en forutsetning at ombygging og nybygging tilpasses miljøet mht. størrelse, utforming og materialbruk.
13. Gjennomføring av militær operativ virksomhet og tiltak i forbindelse med ambulanse-, rednings-, politi-, brannvern-, og oppsynsvirksomhet.

Nye tiltak etter punktene 6, 7, 8, 11 og 12 skal varsles forvaltningsmyndigheten i god tid før planlagt iverksetting. Forvaltningsmyndigheten avgjør i tilfelle om tiltaket er søknadspiktig etter § 8.

§ 8. Dispensasjon

Forvaltningsmyndigheten kan etter søknad i særlige tilfelle gi tillatelse til tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i kulturmiljøet jf. kulturminneloven § 20 tredje ledd.

Dispensasjon skal normalt gis for gjennomføring av følgende tiltak:

1. Tilbakeføring av kulturminner eller landskap til en dokumentert tidligere tilstand, istandsetting etter antikvariske retningslinjer av bygninger, anlegg og uterom i kulturmiljøet og andre tiltak som kan forbedre miljøets karakter.
2. Mindre fysiske inngrep som ikke vil endre bygningene, andre enkeltelementer eller offentlige eller private by- og landskapsrom i vesentlig grad.
3. Bygging av tekniske anlegg som antenneanlegg, kabelfester, belysningsarmatur, leskur, o.l. samt nyetablering av lykter og sjømerker.
4. Oppføring av mindre bygninger og anlegg for næringsfiske i D-sonen og for skjøtsel av jordbrukslandskapet i C-sonene
5. Oppføring av nye bolighus på ubebygde tomter i sone B som kan få tilkomst fra eksisterende vegnett.
6. Tiltak som er nødvendige for iverksetting av ny næringsvirksomhet.

Del 3. Forvaltende myndighet, iverksetting m.m.

§ 9. Myndighet

Forvaltningsmyndigheten etter denne forskriften er lagt til Riksantikvaren eller den Riksantikvaren gir fullmakt.

§ 10. Brudd på bestemmelsene

Den som forsettlig eller uaktsomt overtrer disse bestemmelsene eller medvirker til dette, straffes med bøter eller fengsel som nevnt i kulturminneloven § 27.

§ 11. Endringer av forskriften

Departementet kan vedta mindre vesentlige endringer av forskriften og gi utfyllende bestemmelser om gjennomføring av forskriften.

§ 12. Iverksetting

Denne forskriften trer i kraft straks.

RIKSANTIKVAREN

Riksantikvaren - Direktorat for kulturminneforvaltning
Dronningens gate 13, Oslo - Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo
Telefon: (+47) 22 94 04 00. E-post: postmottak@ra.no